2002
ژىل
فېۋرال
№2
(4149)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي گېزىت. 1970 – ژىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى

ئى. ن. تاسماغامبېتوۋنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى قىلىپ تايىنلاش توغرىلىق

ئىمانغالى نۇرغالى ئوغلى تاسماغامبېتوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىس-
ترى بولۇپ تايىنلانسۇن.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازاربايېۋ.
ئاستانا، 2002 – ژىل، 28 – يانۋار. №769

تۈركىي تىللىق ئەللەر ھەمكارلىقى

ئالمۇتىدا تۈركىي تىللىق ئەللەر مەدە-
نىيەت مىنىستىرلىرى تۈرك مەدەنىيىتى
ۋە سەنئىتىنى بىرلىشىپ تەرەققىي ئەت-
كۈزۈش بويىچە خەلق ئارا تەشكىلاتى
دايىمىي كېڭەشىنىڭ (تۈرك سوي) نۆ-
ۋەتتىكى، 17 – مەجلىسى بولۇپ ئۆت-
تى. ئۇنىڭغا قازاقستان، قىرغىزستان،
تۈركىيە، باشقۇرتستان، تاتارستان، تۇۋا،
خاكاسىيە، ئەزەربەيجان، شىمالىي كىپر،
گاگائۇز جۇمھۇرىيىتى (مولدوۋا) ۋە سا-
خا جۇمھۇرىيىتى(ياقۇتىيە) مەدەنىيەت
مىنىستىرلىرى ھەم دېلېگاتسىيەلىرى قات-
ناشتى. مەجلىسكە قاتناشقۇچىلار خە-
لىق ئارا تەشكىلاتنىڭ ئۆتكەن يېرىم ژىل
ئىچىدىكى پائالىيىتى توغرىلىق ھېساۋ-
تىنى تىڭشىدى. شۇنداقلا 2002 –
2007 – ژىللار ئارىسىدىكى تۈرك تار-
ىخى ۋە مەدەنىيىتىدىكى خاتىرىلىق سە-
نەلەر كالېندارىنىڭ لايىھىسىنى قوبۇل
قىلىش، تۈركسويىنىڭ خەلق ئارا مۇكاپ-
تىنى بېرىش، يۇنېسكو بىلەن بىرلىكتە
تۈرك شائىرى نازىم ھېكمەتنىڭ 100
ۋىللىقىنى نىشانلاش، خەلق ئارا تۈركىي
تىللىق ئەللەر رەسساملىرىغا تەسۋىرىي
سەنئەت ساھاسىدىكى مەخسۇس مۇكا-
پاتلارنى بېرىش توغرىلىق مەسىلىلەرنى
مۇھاكىمە قىلدى ۋە تۈركسوينىڭ 2002-
ژىلغا بەلگۈلەنگەن پائالىيەت پروگرامم-
سىنى تەستىقلىدى. قىسقىسى، بىر نەچ-
چە كۈن ماباينىدا تۈركىي تىللىق ئەللەر-
نىڭ مەدەنىيەت مىنىستىرلىرى تۈرلۈك
مەسىلىلەر بويىچە پىكىرلىشىپ، كېلەچەك-
كە نىشان قىلىنغان پىلانلارنى بەلگۈلە-
دى، بىرلىشىپ ھەمكارلىق قىلىش پروگ-
راممىلىرىنى تۈزدى.
مەجلىس ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ-
غا قاتناشقۇچىلارنى پرېزىدېنت ن. ئە.
نازاربايېۋ پايتەختتىكى ئۆز ھوزۇرىدا قو-
بۇل قىلدى. شۇنداقلا تۈركىي تىللىق
ئەللەر مەدەنىيەت مىنىستىرلىرى دايىمىي
كېڭەشىنىڭ ئەزالىرى باش مىنىستىر ئىما-
غالى تاسماغامبېتوۋ بىلەن ئۇچراشتى.

ژۇرنالىستلار بىلەن ئۇچراشتى

يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ مەتبۇئات خىز-
مىتى ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن دەسلەپكى ئۇچ-
رىشىشنى ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭدا ئىلگىركى ھۆكۈمەت ئەخبارات بۆلۈمى قاي-
تىدىن باش مىنىستىرنىڭ مەتبۇئات خىزمىتى بولۇپ قۇرۇلۇپ، مەتبۇئات
كاتىۋى لاۋازىمىغا مۇراتبېك بولدېكباېۋ، مەتبۇئات خىزمىتى رەھبەرلىكىگە
ۋىنسېنت سۇلتانمۇراتوۋ تايىنلانغانلىقى خەۋەر قىلىندى. شۇنداقلا بۇنىڭ-
دىن كېيىن مۇنداق ئۇچرىشىشلارنىڭ تۇراقلىق رەۋىشتە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇ-
رىدىغانلىقى ئاتاپ كۆرسىتىلدى.

مۇئەللىملەرنىڭ مائاشى ئۆسىدۇ

مەلۇمكى، دۆلەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازارباېۋ قازاقستان خەلقىگە
قىلغان مۇراجىتىدە 2002 – ژىلدىن تارتىپ بيۇدژېت ساھاسى خادىملى-
رىنىڭ ئىش ھەققىنى كۆپەيتىش ۋەزىپىسىنى قويغان ئىدى. شۇڭلاشقا ھا-
زىر بارلىق مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلەر پرېزىدېنت تەرىپىدىن قويۇلغان
ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش چارىلىرىنى كۆرۈۋاتىدۇ.
مەسىلەن، بىلىم ۋە پەن مىنىستىرلىكى مۇئەللىملەرگە ۋۇقۇرى ئىش ھەق-
قىنى توغرا ھېساپلاش بويىچە مەخسۇس يول – يورۇقلارنى ئىشلەپ چىقىش-
نى ئاياقلاشتۇرماقتا. يېقىنقى ۋاقىتتا بۇ يول – يورۇقلار بىلىم بېرىش ساھا-
سىنىڭ بارلىق مەكتەپلىرىگە ئەۋەتىلىدۇ. بىلىم ۋە پەن مىنىستىرىنىڭ مۇئا-
ۋىنى باختىۋار ژۇماغۇلوۋنىڭ سوزلىرىگە قارىغاندا، مۇئەللىملەرنىڭ ئىش
ھەققى ئۇلارنىڭ كاتېگورىيەسى ۋە ستاژىغا باغلىق بولىدۇ. يېڭى قارارلارغا
بىنائەن، بارلىق مۇئەللىملەرنىڭ ئىش ھەققى ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 20 پا-
ئىز ئۆسىدۇ. شۇنداقلا، ئايرىم مۇئەللىملەر كاتېگورىيەسىنىڭ ئىش ھەققى
30 – 40 پائىز ئۆسىدۇ. بىراق، مەخسۇس ئوتتۇرا بىلىمگە ئىگە 30 مىڭ پې-
داگوگنىڭ ئىش ھەققى پەقەت 10 پائىزلا ئۆسىدىغان بولىدۇ.

2002 – ژىل – سالامەتلىك ژىلى

ئۇرغۇنلىغان چارە – تەدبىرلەر ژۈرگۈزۈلىدۇ

سالامەتلىك ۋىلى دەپ ئېلان قىلىنغان 2002-
ۋىلى بۇ چارە – تەدبىرلەر ئۈچۈن 6 – 7 مىللىارد
تەڭگە سەرىپ قىلىنىدۇ. ئالمۇتىدا بولغان مەتبۇ-
ئات كونفېرېنسىيەسىدە سالامەتلىك ۋىلىنى ئۆت-
كۈزۈش بويىچە دۆلەت كومىسسىيەسىنىڭ ئەزا-
سى، ساغلام تۇرمۇش تەرىزىنى شەكىللەندۈرۈش
مۇئاممالىرى مىللىي مەركىزىنىڭ باش مۇدىرى ئاي-
قان ئاقانوۋنىڭ تەكىتلىشىچە، ۋىل داۋامىدا قازاق-
ستاندا دۆلەت كومىسسىيەسى تەرىپىدىن ئىشلە-
نىپ چىققان پروگرامما دائىرىسىدە 100 دىن
ئوشۇق چارە – تەدبىر ژۈرگۈزۈلىدۇ. سالامەتلىك-
نى ساقلاش سىستېمىسىغا باغلىق 8 قانۇننى ۋە
ھۆكۈمەتنىڭ 20 توختامىنى قوبۇل قىلىش كوز-
دە تۇتۇلماقتا.
2002 – ۋىلى قازاقستان پرېزىدېنتى نۇر-
سۇلتان نازاربايېۋنىڭ كورسەتمىسىگە مۇۋاپىق، يې-
زا ئاھالىسى، ھەربىي خىزمەتچىلەر ۋە ئاھالىنىڭ
تەمىناتى ناچار قاتلاملىرى. تىببىي تەكشۈرۈشتىن
ئۆتكۈزۈلىدۇ.
پروگرامما ۋەزىپىلىرىنىڭ ئىچىدە شۇنداقلا ئې-
كولوگىيەلىك جەھەتتىن ناچار رېگىونلاردا سانى-
تارىيە – ئېپىدېمولوگىيەلىك ئەھۋالنى ياخشى-
لاش، ئاھالىنى سۈيەتلىك دورا – درمەكلەر بى-
لەن تەمىنلەشكە ياردەم بېرىش، باللارنىڭ بوش
ۋاقتىنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە بىر قاتار باشقا چارىلەر
بار.

ئىمانغالى نۇرغالى ئوغلى تاسماغامبېتوۋ

1956 – ژىلى 9 – دېكابىردا گۇرىيېۋ
ۋىلايىتىنىڭ نوۋويوگات يېزىسىدا تۇغۇل-
غان. مىللىتى قازاق.
پۈتكۈل ئاممىدىكى ئۇرالسك پېداگوگىكا
ئىنستىتۇتىنىڭ تەبىئىي – جۇغراپىيە فاكۇل
ئېتىنى تاماملىغان (1974 – 1979).
جۇغراپىيە، بىولوگىيە پەنلىرىنىڭ مۇئەللى-
مى، فىلوسوفىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى
(1990)، سىياسەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ
دوكتورى (1997).
1973 – ژىلى گۇرىيېۋ ۋىلايىتىنىڭ ما-
خامبېت يېزىسىدىكى بالىلار – ئوسمۈرلەر
سپورت مەكتىپىنىڭ مەشقلەندۈرگۈچ-
سى بولدى. 1974 – ۋىلدىن – ئۇرالسك
پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ستۇدېنتى.
1979 – ژىلى گۇرىيېۋ ۋىلايىتى ماخام-
بېت ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ جۇغراپىيە ۋە
بىولوگىيە پەنلىرىنىڭ مۇئەللىمى بولۇپ
ئىشلىدى.
1979 – ۋىلدىن تارتىپ كومسومول
ۋە پارتىيە ئىشلىرىدا بولدى. 1991 – ۋى-
لى – گۇرىيېۋ ۋىلايەت ئىشلىرى بويىچە
دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى. 1993 –
ۋىلدىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېن-
تىنىڭ ياردەمچىسى. 1995 – ۋىلدىن
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىر-
نىڭ ئورۇنباسارى.
1997 – ۋىلى قازاقستان باش مىنىس-
تىرىنىڭ ئورۇنباسارى – بىلىم ۋە مەدەنىي-
يەت مىنىستىرى بولۇپ تايىنلاندى.
1997 – ۋىلى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
پرېزىدېنتى مەمۇرىيىتى تەشكىلى – نا-
زارىت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى.
1998 – ۋىلدىن تارتىپ قازاقستان جۇم-
ھۇرىيىتى پرېزىدېنتى بىرىنچى ياردەم-
چىسى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى. 1998 –
ۋىلى ئاتىراۋ ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى بولدى.
2000 – ۋىلى دېكابىر ئېيىدىن تار-
تىپ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىس-
تىرىنىڭ ئورۇنباسارى.
قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىللىقى-
نىڭ ئون ۋىللىقىنى ئۆتكۈزۈش بو-
يىچە دۆلەت كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى.
1990 – 1991 – ۋىللىرى قازاقستان
س س ر خەلق دېپۇتاتى بولغان.
«پاراسات» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلان-
غان.
ئۆيلەنگەن. بىر قىزى ۋە بىر ئوغلى بار.

ھورمەتلىكلار ئاشۇەرسۇن، ئەزىز دوستلار!

ژىل داۋامىدا جەمىيىتىمىزنىڭ ئىجتىمائىي – سىياسىي ۋە مەدەنىي
ساھالىرىدىكى ھەر تەرەپلىمىلىك ئىش – پائالىيىتىنى ئىناۋەتكە ئالغان
ھالدا، قازاقستان ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا «ژىل ئادىمى» ئېلان قىلىش
ئەنئەنىسى، 2001 – ژىلمۇ ئەمەلىياتتىن ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.
مەلۇمكى، «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 2001 – ژىلى – دېكابىردا
چىققان سانىدا، ئۇيغۇرلارغا تەئەللۇق جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار ۋەكىل-
لىرىدىن تەركىپ تاپقان كومىسسىيە ئەزالىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتنىڭ مۇس-
تەقىللىقىنىڭ ئون ژىللىقىغا مۇناسىۋەتلىك «ئون ژىللىق ئادىمى» ۋە
ئۇيغۇرلار زىچ ياشاۋاتقان تەۋەلەر بويىچە ئايرىم – ئايرىم «ژىل ئادىمى-
نى» ئېنىقلاپ قىلىش توغرىلىق مۇراجىتى ئېلان قىلىنغان ئىدى.
ئەينە شۇ مۇراجەتتىن كېيىن جاي – جايلاردىكى جەمىيەتلىك تەش-
كىلاتلاردىن ھەم ئايرىم شەخسلەردىن كېلىپ چۈشكەن خەتلەر ئاسا-
سىدا مەزكۇر كومىسسىيە ئەزالىرى دېموكراتىك يول بىلەن بىر «ئون
ژىللىق ئادىمىنىڭ» ۋە جۇمھۇرىيەت، ۋىلايەت، ناھىيە، شەھەرلەر بويى-
چە جەمئىي 17 «ژىل ئادىمىنىڭ» ئىسمىنى ئېنىقلىدى. شۇنداق قى-
لىپ، يېڭى ژىل ھارپىسىدا، جۇمھۇرىيەت سارىيىدا بولۇپ ئۆتكەن
«تەبەسسۇم» شوئۇ پروگراممىسىنىڭ ئالدىدا مەزكۇر كومىسسىيەنىڭ
رەئىسى – جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررى-
رى يولداش ئازاماتوۋ بۇ مەسىلىگە قىسقىچە چۈشەنچە بەرگەندىن كې-
يىن، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ خادىملىرى گۈلباھار ناسىروۋا
بىلەن پەرھات داۋۇتوۋلار نۆۋەتلىشىپ دىلمۇرات قۇزىيېۋنى «ئون
ژىللىق ئادىمى»، ئادىل جانباقىيېۋ، شاۋكەت ئومەروۋ، ھېمىت توختا-
خۇنوۋلارنى جۇمھۇرىيەت بويىچە، سېيتۋالدى ھاجىم سەلىموۋنى جە-
نۇبىي قازاقستان ۋىلايىتى بويىچە، ھاكىم ناسىروۋنى تالغىر ناھىيەسى
بويىچە، مەھەممەتجان پالتۇشېۋنى ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ چې-
لەك رېگىونى بويىچە، تۇرسۇن سىمەتوۋنى پانفىلوۋ ناھىيەسى بويى-
چە، سەپەر سۇلايمانوۋنى ئۇيغۇر ناھىيەسى بويىچە، كەرىم خۇدايبەر-
دىيېۋنى ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى بويىچە، رەخمىجان قاسىموۋ، مالىك
مەھەمدىنوۋ ۋە ئامىنەم ھاجىباېۋالارنى ئالمۇتا شەھىرى بويىچە، ئەن-
دى شېرىنباېۋ ئەلىيېۋالى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئەۋېزوۋ ناھىيەسى بو-
يىچە، تۇرسۇن قاھاروۋنى ژېتىسۇ ناھىيەسى بويىچە، ئابدۇرېشىت مەخ-
سۇتوۋنى مېدېۋ ناھىيەسى بويىچە، ئابدۇۋەلى سادىروۋنى ئالمالى نا-
ھىيەسى بويىچە، زۇنۇن سۇلايمانوۋنى تۈركسىب ناھىيەسى بويىچە
«ژىل ئادىمى» دەپ ئېلان قىلدى ھەم ئۇلارغا مەخسۇس دىپلوم بى-
لەن خاتىرە سوغىلارنى تاپشۇردى.
مەزكۇر تەنتەنىدە شۇنداقلا «پانا» خەيرىخاھلىق فوندىنىڭ پرېزى-
دېنتى، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ما-
گىلان شەرىپوۋ سپورت ئالىمىدا زور مۇۋاپىقىيەتلەرگە قول يەتكۈ-
زۈپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ پائالىيىتىگە ئالاھىدە توختىلىپ،
«ژىل ئادىمى» نامىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولغان ئۇشۇ – ساندا بويىچە
دۇنيا چېمپىونى ھېمىت توختاخۇنوۋ بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى
«ئەركىن سپارىنگ» فېدېراتسىيەسى پرېزىدېنتىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئو-
رۇنلىغۇچى دىلشات ئىلاخۇنوۋلارغا، «قازاقستان جۇمھۇرىيىتى فىزكۇل-
تۇرا ۋە سپورتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتىكى خىزمىتى ئۈچۈن» پەخ-
رىي بەلگۈسىنى تەنتەنىلىك ھالدا تاپشۇرغان بولسا، ھېمىت توختا-
خۇنوۋقا ئەل – ئاغىنىلىرى نامىدىن ئادىل زەيناۋدىنوۋ «مېرسېدېس»
يېڭىك ئاۋتوموبىلىنى سوغا قىلدى.

р/с 406467897 ТОО "Висал"
РНН600400099802 МФО 190501719,
код 719 АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي
ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا
بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

«ئىلھام» ھەممىنى ئىلھاملاندۇردى

«ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى» تەسىس قىلغان مۇكاپاتلارنى تاپشۇرۇش تەنتەنىسىنىڭ يەكۈنى شۇنداق

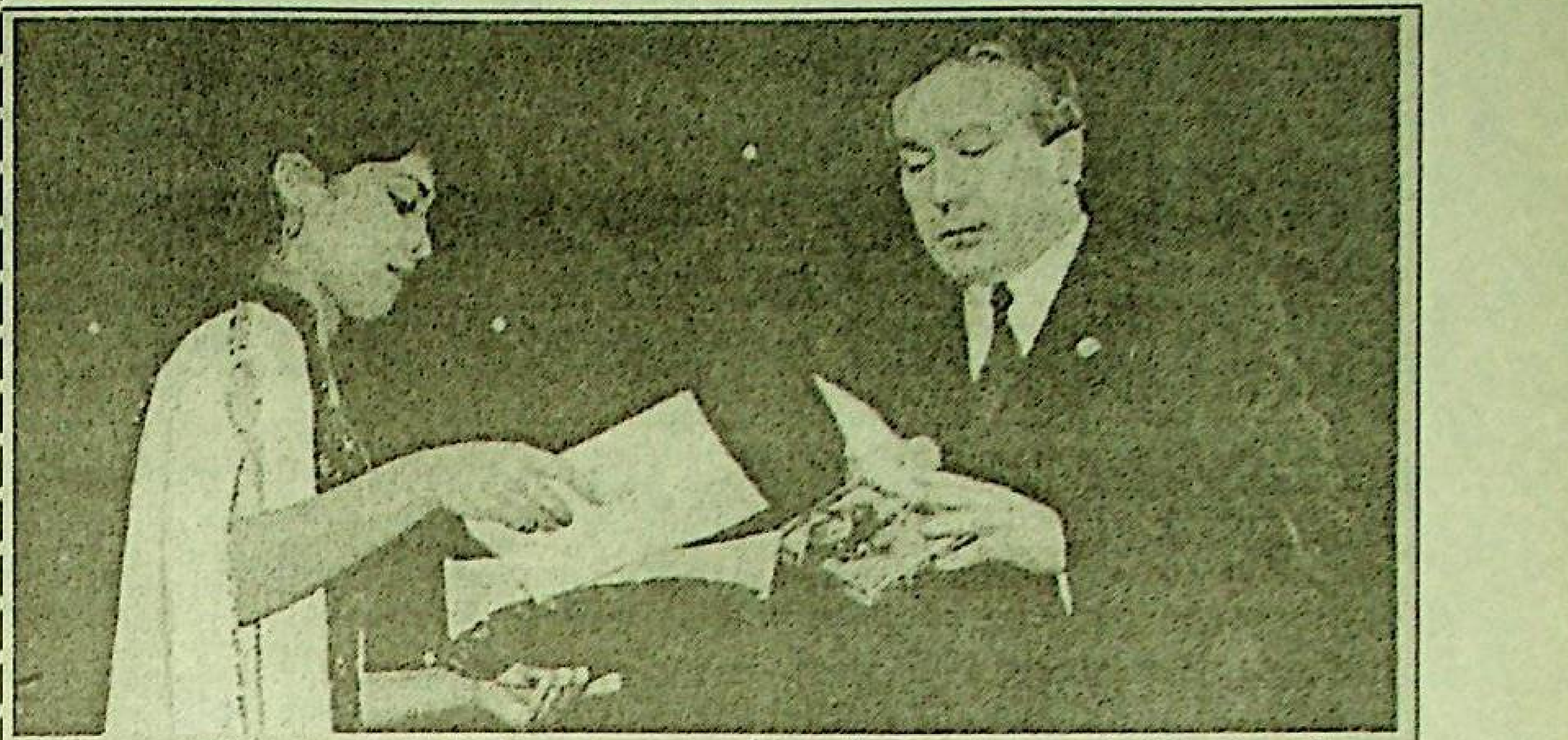

د. قوزىيېۋ نوۋەتتىكى نومىناتسىيە غالىبىنىڭ ئىسمى يوشۇرۇنغان كونۋېرتنى ئېچىۋاتىدۇ.

مەلۇمكى، 2001 - ژىل مارت ئېيىدا مەدەنىيىتىمىزنىڭ بىر توپ جانكۆيەرلىرى «مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتى - ئۇزۇقىمىزنىڭ گۈللىنىشى» شوئارى ئاستىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى تارقىلىش كارخانىسى، مەھكىمە ۋە كوئوپېراتىۋ رەھبەرلىرىگە، مۇھىم قازاقستاندىكى بارلىق ئىش بىلەرمەن ئۇيغۇرلارغا «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» قۇرۇش توغرىلىق مۇراجىئەت قوبۇل قىلغان ئىدى.

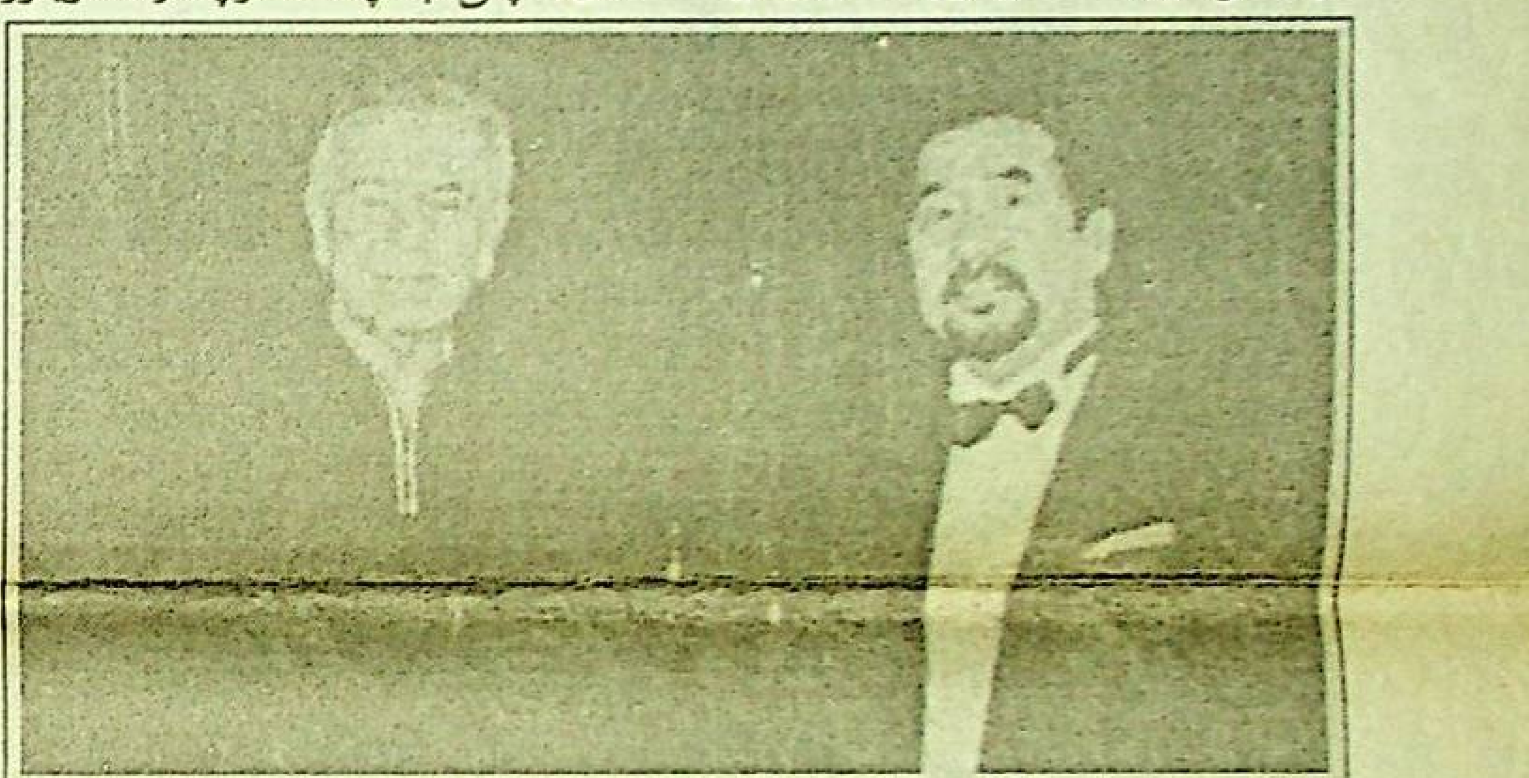

ش. روزېنبېرگ ۋە «موزىكا» نومىناتسىيەسىنىڭ غالىبى ئە. ئەكبەروۋ.

نارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەيلا، يەنى ئوتكەن ژىلى 31 - مارت كۈنى ئالمۇتىدىكى «راخات - پالاس» مېھمانخانىسىدا ئۇنىڭ تەسىس ژىغىنى بولدى.

شۇنىڭدىن بىيان ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدە رەسمىي شەكىللەنگەن «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى» تۇنجى مەرتە قىلغان ئەدەبىيات، سەنئەت، تىياتر سەنئىتى، مۇزىكا، ئەمەلىي سەنئەت، ئىلىم - پەن ۋە ماارىپ ساھەلىرىدە چوڭ ئۇتۇقلارغا ئېرىشكەن، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ راۋاجىغا سالماق ھەسسە قوشقان ئىنسانلارنى ئېلىمىزدا ۋە خەلق ئارا مىقياسىدا كەڭ تونۇلغان تالانتلىق ئادەملەرنى ماددىي جەھەتتىن رىغبەتلەندۇرۇشنىڭ ئەمەلدىكى ئىشلىرىنى باشلىدى. مەزكۇر كلۇبنىڭ تەشەببۇسكارلىرى «بەنت» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ۋە «ساناتەتچىلەر، تىجارەتچىلەر ۋە ئىش يۈرگۈزگۈچىلەر» جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ناسوتاتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋنىڭ، ئا ر ك «ئالماتىتېمىر بېتون» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شاردىنوۋنىڭ، «ئاگرىس - كونتراكت» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتى پرېزىدېنتى ئابدۇللام ھوشۇروۋنىڭ، «جونغا بولغۇچىلارنى توشۇش ئاۋتوپارك» جاۋابكارلىكى چەكلەنگەن شىركەت دىرېكتورى سانجان بائۇدۇنوۋنىڭ، «زائىر» تۇرىستلىق فىرمىسىنىڭ دىرېكتورى ئەنۋەر بلاۋدىنوۋنىڭ ۋە باشقا مىللىي مەدەنىيىتىمىز جانكۆيەرلىرىنىڭ ماددىي مەبلىغى ھېسابىغا مەزكۇر كلۇبنىڭ مەبلىغى فوندى ھاسىل بولدى. بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتۇش لازىمكى، مىللەتپەرۋەر بۇ ئۇيغۇر رەھبەرلىرىنىڭ تەشەببۇسىنى باشقا مىللەت ۋەكىللىرى قىزغىن قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ، ھەم ماددىي، ھەم مەنىۋى جەھەتتىن قول - قانات بولدى. بولۇپمۇ، ئىسرائىل جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرايى، قازاقستان - ئىسرائىل «ئىنتېركاپ» شىركىتىنىڭ پرېزىدېنتى شالوم روزېنبېرگ جاناپلىرىنىڭ «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىغا» بىر مىللىون تەڭگە ئىئانە قىلغانلىقىنى ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر.

يېقىندا يەنى 2001 - ژىلنىڭ 24 - دېكابىر كۈنى ئەۋەزوۋ نامىدىكى قازاق دراما تىياتىرىدا «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى» تەسىس قىلغان «ئىلھام» مۇكاپاتىنى تاپشۇرۇش تەنتەنىسى بولۇپ ئۆتتى.

مەزكۇر مۇكاپاتنى تاپشۇرۇشقا بېغىشلانغان كېچىنى ئېلىپ ماڭغۇچىلار - ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئارتىستلىرى گۈلباھار ئەخمەدىيېۋا بىلەن پەرھات داۋۇتوۋلار ئۇيغۇر، قازاق، رۇس تىللىرىدا تەنتەنىنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكالىشى بىلەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ گىمنى ئورۇنلاندى. ئاندىن سەھنىگە «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» قۇرۇش تەشەببۇسكارى دىلمۇرات قۇزىيېۋ تەكلىپ قىلىندى. ئۇمۇ ئۈچ تىلدا - ئۇيغۇر، قازاق، رۇس تىللىرىدا «ئىلھام» مۇكاپاتىنى تەسىس قىلىشنىڭ ئاساسىي مەخسىتىگە ئەتراپلىق توختىلىپ، مۇكاپاتقا تەۋسىيە قىلىنغان ئەمگەكلەر تەركىۋىدە سالاھىيەتلىك مۇتەخەسسىلەر بار جەمىيەتلىك ئېكسپېرتلار كېڭىشىنىڭ تەھلىلدىن ئۆتكەنلىكىنى ۋە كىمنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىكىنى تېخى ھېچ كىم بىلمەيدىغانلىقىنى، چۈنكى مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئادەمنىڭ ئىسىم - فامىلىيەسى يېزىلغان ۋاراقچە بار كونۋېرت چاپلىنىپ، مۆر بىلەن پلومبلانغانلىقىنى تەكىتلىدى.

ھەممە تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن پەيتمۇ كەلدى. باياتىن بىرى توختىماي ۋاتقان گۈلدۈراس چاۋاكلار توختاپ، زال ئىچى خۇددى سۇ سەپكەندەك، جىمىپ قالدى. دىلمۇرات قۇزىيېۋ بىلەن «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنىڭ» ئەزاسى شاروم روزېنبېرگ دەسلەپكى كونۋېرتنى ئاچتى ۋە «ئىلھام» مۇكاپاتىنىڭ «مۇزىكا» نومىناتسىيەسى بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا - ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا بىلەن دىپلوم ۋە بەش يۈز مىڭ تەڭگە - قۇرمانغازى نامىدىكى ئالمۇتا دولەت كونسېرۋاتورىيەسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، پروفېسسور ئەنۋەر ئەكبەروۋنىڭ سازاۋەر بولغانلىقى مەلۇم بولدى. مۇشۇ نومىناتسىيە بويىچە ئىككىنچى ئورۇنغا - دىپلوم ۋە 200 مىڭ تەڭگە - كومپوزىتور ئىكرىم مەسمۇۋ سازاۋەر بولدى.

سەھنىگە نۆۋەت - نۆۋەت بىلەن «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنىڭ» ئەزاسى كۆتىرىلىپ، ھەر بىر نومىناتسىيە بويىچە غالىپ چىققانلارنىڭ ئىسىم - فامىلىيەلىرى يوشۇرۇنغان كونۋېرتلارنى ھاياجانلىنىش ئىلكىدە ئاچتى. شۇنداق قىلىپ، «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى» تەسىس قىلغان «ئىلھام» مۇكاپاتىغا:

- تىياتر سەنئىتى نومىناتسىيەسى بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا - ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا، دىپلوم ۋە 500 مىڭ تەڭگە - ئۇيغۇر تىياترىنىڭ باش رېژىسسىيورى يالقۇنجان شەمىيېۋ؛ ئىككىنچى ئورۇنغا - دىپلوم ۋە 200مىڭ تەڭگە - ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئارتىستى ماخمۇتجان دەرايېۋ؛

- ئەدەبىيات نومىناتسىيەسى بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا - ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا، دىپلوم ۋە 500 مىڭ تەڭگە - يازغۇچى تۇرغان توختەموۋ، ئىككىنچى ئورۇنغا - دىپلوم ۋە 200 مىڭ تەڭگە - ژۇرنالىست ۋە يازغۇچى تېلمان نۇراخۇنوۋ؛

- تەسۋىرىي سەنئەت نومىناتسىيەسى بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا - ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا، دىپلوم ۋە 500 مىڭ تەڭگە - «مىڭ ئۆي» گالېرېيەسىنىڭ رەسساملىرى (ئابدۇكېرىم ئىسا، ئەركىن زۇلپىقاروۋ، ھاشىمجان قۇربانوۋ، رۇسلان يۇسۇپوۋ، كۆرەش زۇلپىقاروۋ، گۈزەل مەمەدىنوۋا، ئۇرشىدىن باراتوۋ، ئابلېكىم ئابدۇللايېۋ)، ئىككىنچى ئورۇنغا - دىپلوم ۋە 200 مىڭ تەڭگە - رەسسام ئەخمەتجان ئەھەتباقىيېۋ؛

- ئىلىم - پەن ۋە مائارىپ بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا - ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا،

«مەرىپەت» نومىناتسىيەسىنىڭ غالىبى ش. تومەروۋ.

دىپلوم ۋە 500 يۈز مىڭ تەڭگە - ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئا. روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153 - كەڭ پروفىللىق گىمنازىيەنىڭ دىرېكتورى شاۋكەت ئومەروۋ؛ ئىككىنچى ئورۇنغا - دىپلوم ۋە 200 مىڭ تەڭگە - جۇمھۇرىيەتلىك «ستوماتولوگىيە» ئىلمىي - كلىنىكىلىق مەركەز دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى، تىببىي پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور تۇرغان سوپىيېۋ سازاۋەر بولدى.

سىز يوق، بۇ چارە - تەدبىر قازاقستانلىق ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىكى مۇھىم ۋاقەلەرنىڭ بىرى بولدى. ئەندى ئۇنىڭ ئەنئەنىگە ئايلىنىپ، ھەر ژىلى تۇراقلىق ئوتكۈزۈلىدىغانلىقى، ئەلۋەتتە، ئۇزىمىزگە باغلىق. بۇ كەچتە ئالاھىدە قەيت قىلغىنىدەك، ھال - ئوقىتى ياخشى، ئاقچىسى بار قېرىنداشلىرىمىز «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» قۇرۇش تەشەببۇسىنى كوتەرگەن مىللىي مەدەنىيىتىمىز جانكۆيەرلىرىنىڭ سېپىدىن ئورۇن ئېلىشىنى ئوزلىرىنىڭ مىللىي بورچى، دەپ ھېس قىلىدىغان پۇرسەت پەيدا بولىدى، چۈنكى «ئىلھام» ھەممىزنى ئىلھاملاندۇرۇۋەتتى.

ئۆۋرايىم باراتوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

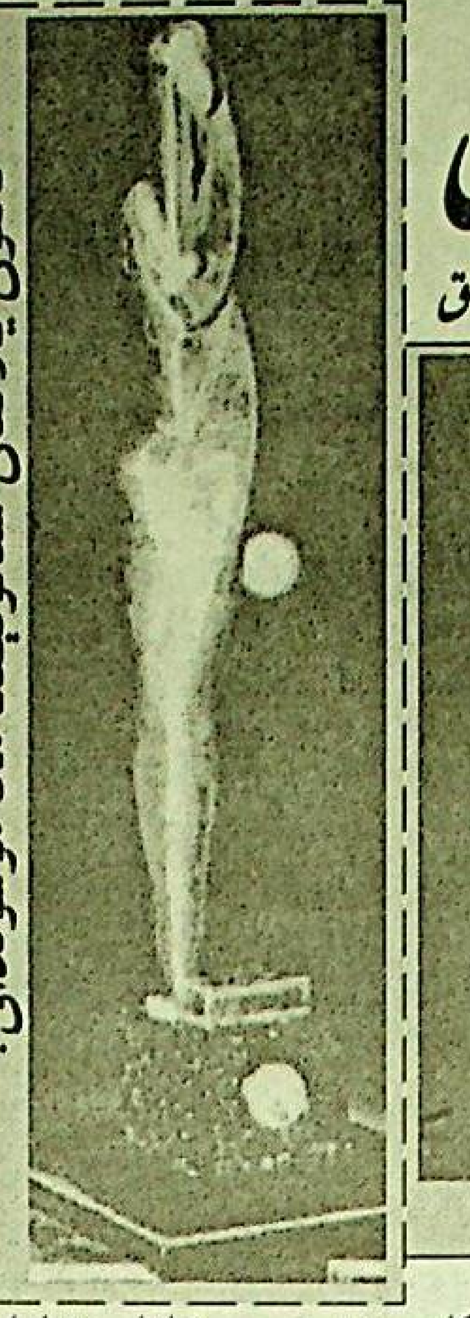

ئالتۇن يالاتقان ستاتۇئېتكا مانا مۇشۇنداق.

ئىشەنچىگە ئىگە ژىگىت

ئەخمەتەلى ساقىيېۋ بىلەن مەن ئالمۇتا ۋىلايىتى ۋە ئالمۇتا شەھىرى بويىچە رادىو خەۋەرلىرىنى ئاڭلىتىش تەھرىراتىدا ئوپېراتور بولۇپ ئىشلەۋاتقان چېغىمدا يېقىندىن تونۇشقان ئىدىم. بۇ 1968 - ژىلى بولۇپ، ئەندىلا ۋىكىرمە ياشتىن ئالقىغان ئەخمەتەلى مەزكۇر مەھكىمىدە شوفېر بولۇپ ئىشلىگەن ئىدى...

يېقىندا، شۇ دەۋىردىن تارتىپ، قويۇق ئارىلىشىپ كېلىۋاتقان سەپدىشىم ئەخمەتەلى ساقىيېۋنىڭ «ئاققۇ» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى باش دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ تايىنلانغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنى يېڭى لاۋازىم بىلەن تەبرىكلەش ئۈچۈن ئىش ئورنىغا باردىم. ئۇز ئارا ئەھۋال سورىشاقاندىن كېيىن، ھازىر ئاكسىونېرلىق جەمىيەتنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىشلىرى ھەققىدە سورىغىنىمدا، ئۇ:

- ھەممىگە مەلۇم، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئوز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، جۇمھۇرىيەت بازار ئىختىسادىغا كوچۇش جەريانىدا بارلىق ساھالار بويىچە دولەت مۇلكى خۇسۇسىلاشتۇرۇلۇپ، ئاكسىونېرلىق جەمىيەتلەر قۇرۇلدى. شۇلار قاتارىدا بىزنىڭ ئاۋتوترانسپورت ئېگىلىگى ئالدى بىلەن يەنى 1996 - ژىلى يانۋار ئېيىدىن باشلاپ،«ئالىم» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ شوبىسى بولۇپ قۇرۇلغان بولسىمۇ، ئاساسىي جەھەتتىن پرېزىدېنت ئاپپاراتى ھوزۇرىغا قاراتتى.

بۇنىڭدىن 4 ژىل مۇقەددەم مەزكۇر ئاۋتوترانسپورت ئېگىلىگى «ئاققۇ» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى بولۇپ ئوزگەرتىلىپ، مۇستەقىل ھالدا، ئالمۇتا شەھىرىدىكى «قۇئات»، «ئېلىت» قۇرۇلۇش مەھكىمىلىرى بىلەن ھەمكارلىقتا قۇرۇلۇش ئوبيېكتلىرىغا ئوز ئارا كېلىشىم بويىچە ھەر خىل قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئىشىنى بەجىرىپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىر ئاكسىونېرلىق جەمىيەتتە 15 «كاماز» ماركىلىق ئاۋتوماشىنا، 2 ئاۋتوكران ۋە باشقىمۇ ترانسپورت تېخنىكىلىرى بار بولۇپ، ئۇلار دايىم بۇيرۇتما بويىچە ئىشلەۋاتىدۇ...

ئەسلى ئۇيغۇرستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە 1946 - ژىلى تۇغۇلغان ئەخمەتەلى ساقىيېۋ ھۇنەرۋەن ئائىلىدە تەربىيىلەندى. ئۇنىڭ دادىسى مەرھۇم ئابدۇراخمان ئاكا كەسپى بويىچە غۇلجا شەھىرىدىكى ماھىر تۇماقچىلار قاتارىدا ئاھالى ئارىسىدا تونۇلغان تۇماقچىلاردىن ئىدى. ئۇزى ئانچە كوپ ساۋاتلىق ئادەم بولمىسىمۇ، بىراق دۇنياغا بولغان كوز قارىشى يېڭىچە بولۇپ، ۋەتەنپەرۋەر، بىلىملىك زىيالىلارنى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنى دايىم ھورمەتلەيدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ دايىم ئوز پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەردىن بولۇپ، ئوز ۋەتىنىگە، ئوز خەلقىگە بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇشىنى ئارزۇ قىلغان ھالدا، باللىرىغا دايىم ياخشى تەربىيە بەردى ۋە نەسىھەتلەر قىلغان ئىدى.

بىراق، قىزىل ختاي ھاكىمىيىتىنىڭ ژۇرگۈزگەن رەزىل سىياسىتى ئاقىۋىتىدىن ئوز ئېلىنى تەرك ئەتكەن مىڭلىغان ۋەتەنداشلار قاتارىدا ئابدۇراخمان ئاكىمۇ ئائىلىسى بىلەن قازاقستان دىيارىغا 1955 - ژىلى كوچۇپ چىقىپ، ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ئورۇنلاشقان سۇلتانقورغان مەھەللىسىگە كېلىپ ماكان تۇتتى. ئەخمەتەلى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا تېخنىكىغا قىزىقاتتى. ئۇ 1963 - ژىلى مەكتەپنى تاماملاپ، شەھەردىكى 2551 - ئاۋتوموبىل كولونىسىدا شوفېرلۇق كۇرسىغا كىرىپ ئوقۇدى. مەزكۇر كۇرسنى تاماملىغاندىن كېيىن ئەخمەتەلى ساقىيېۋ ئاۋتوكولونىدا شوفېر بولۇپ، ئەمگەك پائالىيىتىنى باشلىدى. بۇ يەردە ئىشلەش جەريانىدا ياش تېخنىكا ئېگىسىگە پۇخرالىق بورچى - ئارمىيە خىزمىتىنى ئوتەشكە توغرا كەلدى. ئۇ 1968 - ژىلى ئارمىيە سېپىدىن قايتىپ كېلىپ، ئالمۇتا ۋىلايىتى ۋە ئالمۇتا شەھىرى بويىچە رادىو خەۋەرلىرىنى ئاڭلىتىش تەھرىراتىغا شوفېر بولۇپ ئىشقا كىردى.

1969 - ژىلى ئالمۇتا شەھىرىدىكى جۇمھۇرىيەتلىك دولەت بانكىسىدا ئاۋتوموشىنىلارغا تېخنىكا ساھاسى بويىچە مېخانىك بولۇپ ئىشقا كىرگىنىدە ئەخمەتەلىگە مەزكۇر جاۋابكەرلىك ئىشتا ئىشلەش ئاسان بولمىدى. ئۇنىڭغا تېخنىكا ساھاسى بويىچە كوپ ئوقۇشقا، ئۇگىنىشكە توغرا كەلدى. 1972 - ژىلى ئالمۇتىدىكى ئاۋتوموبىل تېخنىكومىدا ئىشتىن سىرت ئوقۇپ، قولىغا دىپلوم ئالدى...

ئەخمەتەلى ساقىيېۋ 1973 - ژىلى 2 - ئاۋتوموبىل ئېگىلىگى قارىمىغىدىكى كاراۋغا مېخانىك مۇتەخەسسىلىگى بويىچە ئىشقا كىردى. 1980 - ژىلى كاراۋ ئايرىم شوبە بولۇپ قۇرۇلغاندا، كاراۋ كوللېكتىۋى ئەخمەتەلى ساقىيېۋنى بىر ئېغىزدىن باش مېخانىك قىلىپ تايىنلىدى. بۇ جاۋابكەرلىك ئىشتا ياش مۇتەخەسسىسكە كېچە - كۇندۇز تىرىشىپ ئىشلەشكە توغرا كەلدى.

ئەخمەتەلى ساقىيېۋ رەھبەر بولسىمۇ، ئايرىم شەخسلەرگە ئوخشاش كابىنېتتا ئولتىرىۋېلىپ، بۇيرۇق قىلىشنى ئەسلى ياقتۇرماتتى. ئۇ دايىم كاراۋنىڭ رېمونت سېخىدا بولۇپ، ئاۋتوموشىنىلارنىڭ سۈپەتلىك رېمونتلىنىشىنى كوزدىن كەچۇرۇپ، ئىشچىلار بىلەن با مەسلىھەت ئىش ئېلىپ باراتتى. شۇڭلاشقا كاراۋدا ئىشلەۋاتقان تېخنىكا خادىملىرى ئۇنى، - «ئەخمەتەلى ئابدۇراخمان ئوغلى بىزگە يېتەكچىلا ئەمەس، بەلكى بىزگە ئوخشاش كەسىپ ئېگىسىدۇر» دەپ ئۇنىڭ نامىنى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ.

- مەن، ئەخمەتەلى ساقىيېۋ بىلەن مەزكۇر ئاۋتوترانسپورت ئېگىلىگى «ئاققۇ» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى بولۇپ، قۇرۇلغاندىن بېرى بىرگە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز، - دەيدۇ ئاكسىونېرلىق جەمىيەتنىڭ باش دىرېكتورى قانات ئۇسېنوۋ سوھبەت ئارا. - ھەقىقەتەنمۇ، ئۇيغۇر ژىگىتى ئەخمەتەلى ساقىيېۋ تېخنىكا ساھاسىنى مۇكەممەل بىلىشتىن تاشقىرى، تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى ئوز قەرەلىدە ئورۇنلايدۇ، شۇنداقلا كوللېكتىۋ بىلەن ئىشلەشنى بىلىدۇ. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ھازىرقى بازار ئىختىسادى دەۋرىدە ھەر بىر كەسىپ ئېگىسى تىجارەتچىلىكنى، ئىختىسادنى ياخشى بىلىشى شەرت، چۈنكى دەۋىر تەلىۋى شۇنداق. ئەخمەتەلى ئەينە شۇنداق مۇتەخەسسلەرنىڭ بىرى. ئوتكەن ژىلى ئوكتەبىر ئېيىدا ئاكسىونېرلىق جەمىيەتنىڭ كوللېكتىۋى ئەخمەتەلىگە ئىشەنچ بىلدۇرۇپ، بىر ئېغىزدىن باش دىرېكتورنىڭ ئورۇنباسارى قىلىپ تايىنلىدى.

ئەخمەتەلى ساقىيېۋ «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كورگەن ئەلا» دېگەندەك، ئۇ مېنى ئاكسىونېرلىق جەمىيەتنىڭ ئاۋتوماشىنىلارنى رېمونتلاش سېخىغا باشلاپ كىردى. ئۇنىڭغان كەسىپ ئېگىلىرى ھەر خىل ماركىدىكى ماشىنىلارنى رېمونتلاۋاتقان ئېكەن، شۇنداقلا يېڭىدىن سېلىنىۋاتقان ئاۋتوماشىنىلارنى ساقلاش جايىنى كورسەتتى. سېخ بولسۇن، ئوبيېكت بولسۇن پاكىزە، ھەممە نەرسە تېخنىكا قائىدىسىگە رىيايە قىلىنغان ھالدا، ئوز ئورنىدا ئېكەن.

مەن، سەپدىشىم ئەخمەتەلى ساقىيېۋ بىلەن خوشلىشىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورۇنلاۋاتقان ئىشلىرىغا مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلىدىم.

يالقۇن سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

جازانىخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم
(ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىۋان
ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.)

بىزنىڭ بۈيۈك ئىسلام دىنىمىز ئىنسانلار ئاللانىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئازاۋىدىن ساقلىنىپ قىلىش ۋە بەخت - سائادەتتىن، يەنى جەننەتتىن ئىبارەت ئالىي ئىنئامىدىن بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈن، ھالال يەپ - ھالال ئىچىشكە بۇيرۇپ، باشقىلارنى قاقتى - سوقتى قىلىپ جازانىخورلۇق قىلىشتىن توسايدۇ.

يېقىنقى بىر نەچچە يىللاردىن بۇيان، ئۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى، بولۇپمۇ ئۇرغۇن قېرىنداشلىرىمىز تەرەققىياتقا يۈزلىنىپ، تۈرلۈك سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللانماقتا. كىچىكتىن چوڭىغىچە، ياشتىن قېرىغىچە بىر تۈركۈم ئادەملەر سودا - سېتىق ئىشلىرى راۋاج ئېلىپ كېتىۋاتقان ھەم بازار ئىگىلىكىنى رىۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئىنتىلىۋاتقان مانا مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ كۆز قارىشى تازا دېگەندەك ياخشى بولمىغاچقا، ئۇلار ساختا مال ئىشلەپ چىقىرىش، يالغان - ياۋداق سۆزلەر بىلەن كىشىلەرنى ئالداش، جازانىخورلۇق قىلىش قاتارلىق ئادەم ئۆلتۈرۈشتەك يامان ئىشلارنى سادىر قىلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرى ئىسلام دىنىمىزنىڭ قانۇن - پرىنسىپلىرىغا زىت بولۇپلا قالماستىن، بەلكى جەمئىيىتىمىزنىڭ بازار ئىگىلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈشكىمۇ چوڭ زىيانلىق. ئاللاتائالا ئىنسانلارنى ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھالال يېيىش، ساختىپەزلىك قىلماي راستچىل بولۇشقا بۇيرۇپ، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ: «جازانە، ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللا ھارام قىلغان ئىشنى ھالال بىلىپ: «سودا - سېتىق جازانىگە ئوخشاش (جازانە نېمىشكە ھارام بولىدۇ؟) دېدى. ئاللا سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى. جازانىنى (بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) ھارام قىلدى. كىمكى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ۋەز - نەسىھەت كەلگەندىن كېيىن (يەنى جازانە مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن) يانسا بۇرۇن ئالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىشى ئاللاغا تاپشۇرۇلىدۇ (يەنى ئاللا خالىسا ئۇنى كەچۈرىدۇ، خالىسا جازالايدۇ). قايتا جازانە قىلغانلار ئەھلى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ» (2 - سۈرە «بەقەرە»، 275 - ئايەت).

دېمەك، جازانىخورلۇق، ساختىپەزلىك قىلىپ كىشىلەرنى ئالداپ، كۆز بوياماچىلىق قىلىپ تاپقان پۇل - مال دەرمالىلىقچە قولدا كۆپ كۆرۈنگەن بىلەن، ئاخىردا ئۇنىڭ بەرىكىتى بولمايدۇ. بۇنداق ئادەملەر بۇ دۇنيادا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن زىيانغا ئۇچرايدۇ، ئاخىرەتتە ئاللا ئۇلارنى ئادەمگە قارىماي قويمايدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جازانىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، بىر تەڭگە مىقدارى جازانە يېگەن ئادەمنىڭ گۇناھى ئوتتۇز ئالتە قېتىم زىنا قىلغانلىقنىڭ گۇناھىدىن ئېغىرراقتۇر» (بۇنى ئەھمەد، دارۇقۇتنى ۋە بەيھەقى قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان). ئىسلام قانۇنىمىزدا، ئېرى يوق، خوتۇنى يوق، ھەم نىكاھلانمىغان ئادەمنىڭ زىنا قىلغانلىقى گۇۋاھچىلار ئارقىلىق ئىسپاتلانغان بولسا، گۇناھىنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن، ھەر بىرىنى يۈز دەررە ئۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. ئېرى بار، ئايالى بار كىشىلەرنىڭ زىنا قىلغانلىقى گۇۋاھچىلار ئارقىلىق ئىسپاتلانسا، ئۇنداق ئادەملەرنىڭ گۇناھىنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن چالما كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇيدۇ. بىر قېتىم زىنا قىلغان ئادەمنىڭ گۇناھىنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن يۇقىرىقى ھۆكۈملەر يۈرگۈزۈلسە، بىر دەرھەم مىقدارى يەنى بىر تەڭگە مىقدارى جازانىنىڭ بەدىلىگە ئوتتۇز ئالتە قېتىم زىنا قىلغانلىقنىڭ جازاسىنى قانداق كۆتۈرۈپ بولالايدۇ؟ يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «جازانىنى يېگۈچىگە، يېزىپ بەرگۈچىگە، گۇۋاھ بولغۇچىغا لەنەت قىلغان، ئۇلارنىڭ گۇناھى ئوخشاش بولىدۇ دېگەن» (ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى). بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇكى، ھەر بىر ئادەم ئالدى بىلەن ئۆزىنى جازانىدىن يىراق تۇتۇشى، ئاندىن باشقىلارنىمۇ جازانىخورلۇق قىلىشتىن توساپ قېلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، ھەممىسى ئوخشاشلا گۇناھكار بولىدۇ. بىلىش كېرەككى، ئاللاتائالا سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى، جازانىنى بەدەلسىز بولغانلىقى ھەم ساختىپەزلىك بولغانلىقى ئۈچۈن ھارام قىلدى. جازانىخورلۇق قىلغاندا ئالداش ۋە ئالدىنىش يۈز بېرىدۇ، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكى ئېغىر دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنى جازانىنى ھارام قىلدى. ھەممىمىز بىلىمىزكى، بۇ دۇنيادا ئالداپ ئۆتۈپ كەتكەن بىلەن، ئاخىرەتتە جاۋابىنى بېرىش ئاسان ئەمەس. بەزى ئادەملەرگە جازانىخورلۇق قىلماسلىق، ئالدامچىلىق قىلماسلىق، ھالال يەپ - ھالال ئىچىش توغرىسىدا چۈشەنچە بەرسەك، ئۇلار: «مەن ھارام يېمەيمەن، ئويمان سېتىۋالدىم، ھالال يەپ قالسام پايدا تاپالمايمەن، شۇڭا ئازراق ئالدىمىسام بولمايدۇ» دەيدۇ. ئويلاپ باقمايدۇكى، بىز مانا مۇشۇنداق ئالداش، ئالدىنىش بىلەن ئۆزىمىزنىڭ زىيىنىغا ئىشلەپ قالىمىز. ساختىپەزلىك، جازانىخورلۇق بىلەن بۇلغانغان بولساق، بىزنىڭ بالىلىرىمىز بىزدىن نېمىنى ئۆگىنىدۇ؟ قايسى تىجارىتىمىزنى قىلىدۇ؟ ھازىر دىيارىمىزدا پۇلنى ئۆتتە ئالغۇدەك بولغان بىر مۇنچە ئۇششاق بالىلار سودا ئىشىغا پېشىپ كەتتى. ئۇلار خۇددى ساختىپەز ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئۆزىلا بولۇپ يېتىلىپ چىقىۋاتىدۇ. ئۇلارغا ھالال يەپ - ئىچىش، ساختىپەزلىك قىلماسلىق توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىلمىگەندە، ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىمىزغا جۈملىدىن، جەمئىيىتىمىزگە قانچىلىك ھاقارەتلەرنى ئېلىپ كېلىشىنى تەسۋىرلەپ بولغىلى بولمايدۇ. مانا بۇ - جازانىخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتى.

بىز ئىسلام دىنىمىزنى سۆيۈپ، خەلقىنى سۆيۈپ، خەلقىمىزگە بەخت يارىتىپ، بازار ئىگىلىكىنى رىۋاجلاندۇرۇپ، تەرەققىياتقا يۈزلىنىمىز دەيدىكەنمىز، ژۇقۇرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش كۆرۈشىمىز لازىم. مېھرىۋان ئاللادىن ھەر بىر ئىنساننىڭ دىلىنى ئىسلام دىنىغا مايىل قىلىپ، ئۇلارنى ھالال يەپ - ھالال ئىچىش، جازانىخورلۇق قىلماسلىق يولىغا سېلىپ، ئاخىردا ئۆز رەھمىتىگە ئېرىشتۈرۈشىنى تىلەيمەن. ئاللا ھەممىمىزنى تەقۋادار مۇسۇلمانلاردىن قىلسۇن، ئامىن!

تۇرسۇننىياز ئاۋۇت.

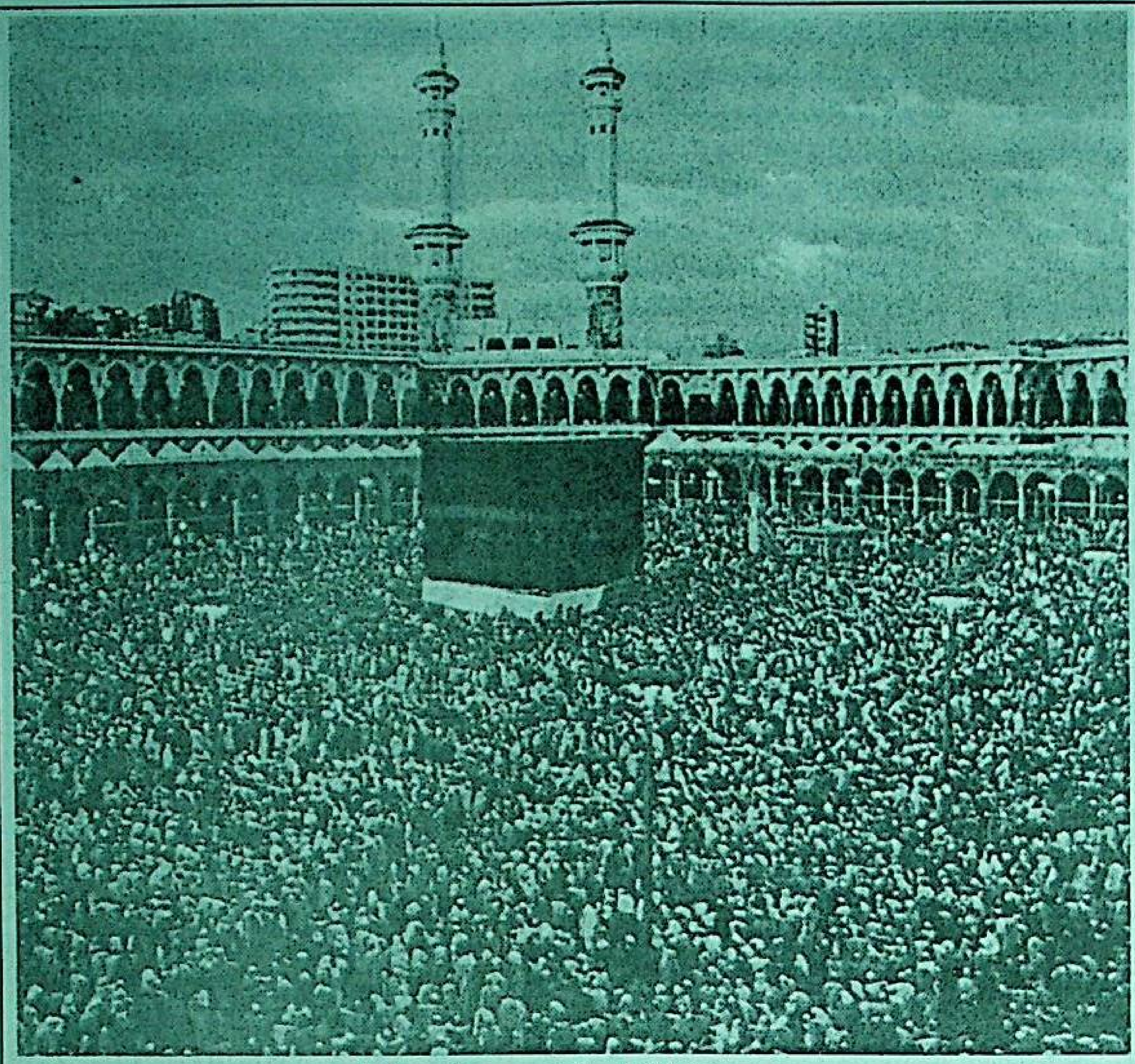

بەيتۇللادىكى ھاجىلار

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

ئاي شارىدا تۇغۇلغان ئالاھىدە بوۋاق

1990 - يىلى ئامېرىكا ئالەم بوشلۇغى تەتقىقاتچىلىرى ھامىلدار بىر ئايالنى ئاي شارىغا ئېلىپ چىققان. ئاي شارىدا ئالاھىدە ياسالغان تېخنىكا پونكىتىدا بۇ ئايال ئالەم بوشلۇغى تىببىي خادىملىرىنىڭ كۈتۈشى ئارقىسىدا بىر ئوغۇل تۇققان بولۇپ، بالىغا خالۋۇي دەپ ئىسىم قويۇلغان. ھازىر بۇ بالا ئانىسى بىلەن ئامېرىكىنىڭ غەربىدىكى بىر مەخپىي ھاۋا ئارمىيە بازىسىدا ياشىماقتا. بۇ ئورۇن ناھايىتى قاتتىق مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ. ئاتا - بالىنى ئالىملار كۈتىدۇ. ئالىملارنى ھەيران قالدۇرغىنى شۇكى؛ خالۋۇي ئۆز بەدەن ئېغىرلىقىدىن 10 ھەسسە ئېغىر بىر قوڭغۇراقنى ھېچ قانچە كۈچمەيلا كۆتۈرەلەيدىكەن. بۇ، بالىنىڭ زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر بولۇپ، ئەقلى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. ئىككى ياش ۋاقتىدا ئۇ كىېزىتلەرنى ئوقۇغان، قىسقا ماقالىلارنى يازغان ۋە ئالىملارغا ئۇرغۇن سوئاللارنى قويغان. ئۇرغۇن بىلىملەرنى ئۇ، يېتەكچىسىزلا ئۆگىنىۋالغان. ھېساپلاش ئىقتىدارى ھەيران قالارلىق بولۇپ ئۇ كۆپ خانىلىق سانلارنى ۋە ماتېماتىكىلىق مەسىلىلەرنى كۆڭۈلدىلا ھېساپلايدۇ.

ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچى ئالاھىدە كۈچلۈك بولغانلىقى بىلەنمۇ ئالىملارنى ھەيران قالدۇرغان. تۈرلۈك كېسەللەرگە، ژۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە قارشى كۈچى كۈچلۈك بولغان، ئىسسىقتىنمۇ، سوغدىنمۇ قورقمىغان.

بۇ تەجرىبىگە باشتىن - ئاخىر قاتناشقان ئالەم بوشلۇغى بىئولوگىيەسى ئالىمى كلىتنىڭ ئاشكارىلىشىچە، خالۋۇي ئاي شارىدا تۇغۇلغان بولۇپ، 8 ئايلىق بولغاندىن كېيىن يەر شارىغا قايتۇرۇپ چۈشۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن مەسئۇل دوختۇرلار يەر شارىغا قايتىپ بىر ئايغىچە ماگالمىغان. مۇھىت بىلەن ناھايىتى ئەستە ماسلاشقان. ئامما خالۋۇي بولسا يەر شارىغا قايتىپ چۈشۈپلا ئانىسىنىڭ قۇچىغىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، قاقاخلاپ كۈلۈپ ئويناپ كەتكەن. بۇ كىشىنى تولىمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ ئەيندىلا 8 ئايلىق بولغان بوۋاقتە! بۇ بالا ھەيران قالغىدەك تېز سۈرئەتتە چوڭىيماقتا ئىكەن. بۇ بوۋاقنى تەتقىق قىلىۋاتقان ئالىملار ئەترابلىق، ئىنچىكە تەكشۈرۈش ئارقىلىق خالۋۇيدىكى مادىدا ئالمىشىش ئۇنىڭ ئىرسىيەت ئامىللىرىدا ئازىراق ئۆزگىرىش قىلغانلىقىنى پايقىغان. كلىت مۇنداق دەيدۇ: بۇنىڭ ئالەم بوشلۇغىدىكى كامما نۇرىنىڭ يا كى ئاي شارىنىڭ ئۆزىدىكى ئالاھىدە ئامىلىنىڭ ئاشكارىلىنىشى ئېكەنلىكىگە ئىشىنىمىز. بىز تېخى بىلىپ يەتمىگەن تەرەپلەر بوۋاقنىڭ بەدىنىدە زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلغان.

(« شىنجاڭ ماتارىيى» گېزىتى.
1994 - يىل.)

قۇربانلىق قىلىش ھەققىدە قىسقىچە بايان

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم
(ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىۋان
ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.)

ئاللاتائالا «قۇرئان كەرىم»دە: «پەرۋەردىگارىڭنىڭ رىزالىغى ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن» دەپ مۇسۇلمانلارنى قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان. (108 - سۈرە «كەۋسەر»، 2 - ئايەت). شەرىئەتتە، ئادەتتىكى تۇرمۇش ئېھتىياجىدىن ئېشىپ ئىقتىسادىي مۇئەييەن چەككە (تەخمىنەن 6000 يۈەنگە) يەتكەن كىشىنىڭ قۇربانلىق قىلىشى ۋاجىپ. ئىقتىسادى ژۇقارقى چەككە يەتمىگەن كىشى قۇربانلىق قىلمىسا گۇناھكار بولمايدۇ، قىلسا كۆپ ساۋابقا ئېرىشىدۇ.

«قۇربان» سۆزىنىڭ ئەرەپ تىلىدىكى لۇغەت مەنىسى «يېقىنلاشماق» دېگەنلىك بولىدۇ، ئىسلام دىنىدىكى ئىستىمال مەنىسى «ھىجرىيە بويىچە زۇلھەججە (12-ئاي) نىڭ 10 - كۈنى چارۋا ئۆلتۈرۈش ئىبادىتى ئارقىلىق ئاللاغا يېقىنلىشىش» دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسلام دىنىدىكى ھەر قانداق بىر ئىبادەتنىڭ مەلۇم بىر تارىخي كۆرۈنۈشى بار.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنى ئىمانغا دەۋەت قىلىشتا تولىمۇ كەسكىن، پىداكارانە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ بۇ روھى ئاللاغا ياراپ ئۇنى «خەلىلىم» (يېقىن دوستۇم) دەپ ئاتىغان. بۇ پەيغەمبەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا: «سەن بىزگە بولغان دەۋىتىڭنى توختىتىپ، ئۆزەڭمۇ ئىمانىڭدىن يانمىساڭ بىز سېنى كۆيدۈرۈپ تاشلايمىز، ئىمانىڭغا تۇرامسەن، جانىڭمۇ؟» دەپ تەھدىت سالغاندا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئىمانىدىن قىلچىمۇ تەۋرەنمىگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاللاتائالاغا بولغان ھەقىقىي پىداكارلىق روھىنى نامايان قىلىپ، ئاللاتائالا ئالدىدا چوڭ بىر سىناقتىن ئۆتكەچكە بۇ پەيغەمبەر ئۇنى ئوتقا تاشلىغان بولسىمۇ ئاللاتائالا ئۇنى ئوتتا كۆيدۈرمەي قۇتقۇزۇپ قالغان (سۈرە «ئەنبىيا» نىڭ 50 - ئايىتىدىن 70 - ئايىتىگىچە). ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشىنىپ قالغان ئايالى سارەدىن بالا يۈزى كۆرمەي، ئاللاتائالادىن: «رەببىم، ماڭا بىر ياخشى پەرزەنت بەرگىن» (37 - سۈرە «سافقات»، 100 - ئايەت) دەپ تىلىگەندىن كېيىن ئاللا ئۇنىڭغا ھەجەر دېگەن ئايالدىن بىر پەرزەنت بەرگەن. بۇ ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشانغاندا كۆرگەن بۇ پەرزەنتىنى ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئىشقا يارىغۇدەك چوڭ بولغاندا ئاللاتائالا «بۇ بالاڭنى قۇربانلىق قىلغىن» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىغا مەسلىھەت سالغاندا ئوغلى: «ئى ئاتا! ئاللا بۇيرۇغان ئىكەن، مەن بۇنىڭغا نېمە دەتتىم. ئاللانىڭ ئەمرىگە مەن رازى» دېگەن. ئۇ قىبلىگە ئالدىنى قىلىپ يېتىپ، ئاتىسىنىڭ بوغۇزلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قىلچە ئىككىلەنمەستىن پىچاقنى سالغاندا، پىچاق كەسمىگەن، قايتا - قايتا سۈرسىمۇ پىچاق زادى ئۆتمىگەن. دېمەك، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللانىڭ يەنە بىر چوڭ سىنىغىدىن ئۆتكەن. دەل بۇ چاغدا ئاللا جەننەتتىن بىر چوڭ قوشقار ئەۋەتىپ، ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىغا قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان. (بۇ ۋەقەلىكلەر 37 - سۈرە «سافقات»، 101 - ئايەتتىن 108 - ئايەتكىچە بايان قىلىنغان). ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاتائالا بىزلەرگىمۇ 108 - سۈرە «كەۋسەر»نىڭ ئىككىنچى ئايىتى ئارقىلىق قۇربانلىق قىلىشنى بۇيرۇغان.

قۇربانلىق قىلىشتا چوڭ چارۋا (كالا، توگە) بولسا ئىككى ياشقا توشقان بولۇشى، ساغلام بولۇشى شەرت، بۇلار قۇربانلىق قىلىنسا بىردىن يەتتىگىچە كىشىنىڭ قۇربانلىق ئىبادىتى ئادا بولىدۇ، لېكىن يەتتە كىشىنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى ھەمدە ئۇلار قۇربانلىق ئارقىلىق ئاللاتائالاغا يېقىنلىشىشنى نىيەت قىلىشى شەرت، يەتتە كىشىنىڭ بىرسى كاپىر بولسا ياكى پەقەت گۆش يېيىشنىلا مەخسەت قىلسا، يەتتە كىشىنىڭ ھەممىسىنىڭ قۇربانلىق ئىبادىتى بىكار بولىدۇ. قوي، ئۆشكىنىڭ ئەركەك - چىشى بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ساغلام بولغانلىرى بىرسى بىر كىشىگە دۇرۇس بولىدۇ. مال بەك ئورۇق، بىر پۇتى ياكى بىر كۆزى، قۇلىقىنىڭ ئۈچتىن بىردىن كۆپرەكى ناكا بولسا قۇربانلىق قىلىش دۇرۇس ئەمەس.

ئادەتتە مال قۇربانلىق قىلىش كىچىك ئىشتەك قىلىنسىمۇ لېكىن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن قالغان ئۇلۇغ، ساۋاپ ئىش. شۇنداقلا مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاتائالاغا بولغان پىداكارلىق روھىنىڭ روشەن ئىپادىسى. مۇسۇلمانلار ئاللاتائالانىڭ ئەمرىنى ئىجرا ئىلىشتا ئېغىر قىينىچىلىقلارغا، ھەتتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدەك قاتتىق سىناقلارغا دۇچ كېلىپ تۇرىدۇ. دەل مۇشۇنداق پەيتتە قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئاللاتائالانىڭ سىنىغىدىن ئۆتەلىگەن كىشى، ۋاقتى كەلگەندە جېنىدىن، مېلىدىن كېچەلەيدىغان. ھەتتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدەك ئۆزىنىڭ ئامراق بالىسىنى قۇربانلىق قىلىشتىن يانمايدىغان پىداكارلىق روھىنى ھازىرلىغان كىشى ھەقىقىي مۇسۇلمانلىق روھىنى يېتىلدۈرەلىگەن بولىدۇ.

ئى ئاللا! بىزگە ھەقىقىي مۇسۇلمانلارغا خاس تەۋرەنمەس روھ، ئىرادە ئاتا قىلغىن، ئامىن!

ئابدۇراخمان ئىسمائىل.
«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

ئۇيغۇرلار مۇئامماسى:

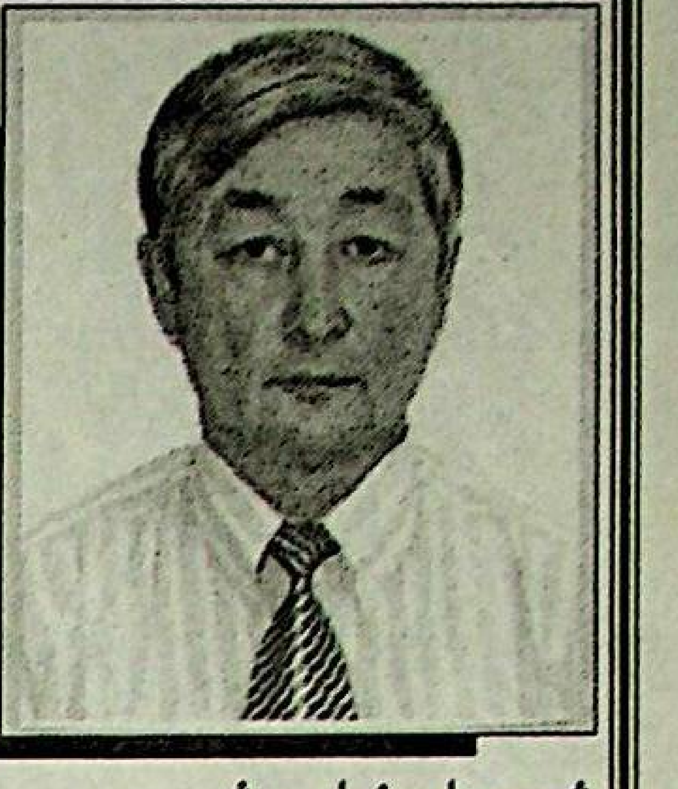

شەرىپجان نادىروۋ،
جۇغراپىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى،
پروفېسسور.

مەركىزىي ئاسىيە خەلقلىرى ئارىسىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرى مۇرەككەپ، ئەڭ مۇرەككەپ، زىددىيەتلىك ۋە ئېچىنىشلىق پاجىئەلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇيغۇرلار 20 - ئەسىردە كوممۇنىستىك دۆلەتلەرنىڭ كۆپىيىشى ئۇيغۇرلارنىڭ تەبىئىي ئايلانغانلىقىدىن ئىبارەت بولماي، بەلكى شۇنداقلا ئۇ مەركىزىي ئاسىيەدىكى خەلقلەرنىڭ ھاياتىدا ئاساسىي ئامىللار قاتارىدا تۇرىدىغان ۋە ئويناۋاتقان تارىخىي رولىدىنمۇ ئىبارەت. ھازىر ئۇيغۇرلار مۇئامماسى توغرىلىق سۆزلىگەندە، مەركىزىي ئاسىيەدىكى قازاقىستان، قىرغىزىستان ۋە ئۆزبەكىستان ئىتتىپاقىدا ياشايدىغان ۋە شۇ ئار ئۇيغۇرلىرى ئىچىدىكى ئەڭ ئازچىلىقتىن ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتىمىز. مەزكۇر رېگىئوندا ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ ئومۇمىي سانى 10 مىليون ئادەمدىن ئېشىپ كېتىدۇ. شۇ جۈملىدىن خ خ ج دا خىتايلىقىنى رەسمىي ستاتىستىكىسى بويىچە 9 مىليونغا يېقىن ئۇيغۇر ياشايدۇ. باشقا مەلۇماتلار بويىچە، ش ئۇ ئار دا 16 مىليوندىن ئوشۇق ئۇيغۇر ياشايدۇ. ئۇيغۇرلار شۇنداقلا ئافغانىستان، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، تۈركىيە، گېرمانىيە، ئاقش، كانادا، ئاۋستىرالىيە ۋە باشقا ئەللەردە تولۇشىپ ياشايدۇ.

لېكىن، تا ھازىرقى ۋاقىتقىچە ئۇيغۇرلار مۇئامماسىي كېسىپ جەمئىيەتلىك ئەھمىيەتتىن ئاۋال غەربنىڭ ئىلمىي جامائەتچىلىككە ئانچە ياخشى مەلۇم ئەمەس. شۇنداقلا ئاجىز تەتقىق قىلىنغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھازىرقى ئېغىر ئەھۋالىنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تارىخىنىڭ ۋە سىياسىي كۈرەشنىڭ مۇھىم باسقۇچلىرىغا نەزەر ئاغدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ھازىرقى ئۇيغۇر خەلقى خ خ ج تەركىبىدىكى زورلۇق بىلەن ئاپتونوم رايون سۈپىتىدە كىرگۈزۈلگەن ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەتىنى ئۇيغۇرىستاندا شەكىللەنگەن. ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى تارىخىي مۇددەت بويىچە مەركىزىي ئاسىيادە، ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇرىيە تەۋەسىدە ئۆز ئىگىلىگەن دۆلەتلىرىنى قۇرغان.

لېكىن مانجۇر - خىتايلار تەرىپىدىن ئۇيغۇرىستاننى ئىستىلا قىلىش ئۇيغۇر دۆلەتچىلىكىنىڭ تەبىئىي تەرەققىياتىنى توختىتىپ ۋە باسقۇنچىلارغا قارشى مىللىي - ئازاتلىق كۈرەشنىڭ باشلىنىشىغا ئاساس سالدى، بۇ بىر نەچچە قېتىم مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئېلىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تارىخ شۇنىڭدىن دالالەت بېرىدۇكى، ئۇيغۇر دۆلەتلىرى مىگىلىغان ژىللار داۋامىدا بىردە پەيدا بولۇپ، بىردە يوقاپ كېتىپ، ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە «ئۇلۇغ ئۇيغۇر سىپىلى» بولغان ھالدا قالغان تۈرك دۇنياسىنى تاشقى دۈشمەندىن، ئەندى ئاخىرقى 200 ژىل داۋامىدا بولسا خىتاي ئاسارىتىدىن ھمايە قىلىشقا ئىمكانىيەت بەردى.

چىن سۇلالىسى ھوكۇمرانلىق قىلغان دەۋىردە بۇ ئىمپېرىيە «ياۋايىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ياۋايىلارنى نازارەت قىلىش» پرىنسىپىدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ ۋە رېگىوندىكى تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوبيېكتىۋ زىددىيەتلەرنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، ئۇيغۇرىستاننى ئۇزلەشتۈرۈش سىياسىتىنى خېلە مۇۋاپپەقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇردى.

1911 - ژىلى چىن ئىمپېرىيەسىنىڭ زاۋالى ۋە دۇنيادا ھەم مەركىزىي ئاسىيە رېگىونىدا سىياسىي كۈچلەر نىسبىتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن خىتاي جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىكىدىن دولەتتە ياشىغۇچى مىللەتلەرنىڭ خىلمۇ - خىللىغىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، ئۇنىڭ تەۋەلىك ۋە سىياسىي پۈتۈنلۈكىنى تەمىنلەيدىغان نەزەرىيەۋى كونسېپسىيەنى ئىشلەپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى. مۇنداق كونسېپسىيە «ئىگىلىك ۋە مەدەنىي ھاياتى بىر پۈتۈنلىكى» بىلەن باغلىق، ھەر خىل مىللەتلەردىن تەركىپ تاپقان «بىرلەشكەن خىتاي مىللىتى» توغرىلىق نەزەرىيە سۈپىتىدە پەيدا بولدى. مەزكۇر كونسېپسىيەنىڭ قائىدىلىرىگە مۇۋاپىق، «خىتاي مىللىتى» چۈشەنچىسىگە رەسمىي تۈردە خەنزۇ، مانجۇ، مۇڭغۇل، تىبەتلىكلەر ۋە تۈڭگانلار كىرگۈزۈلدى. خىتاينىڭ تۈركىي تىللىق خەلقلىرى بۇ چۈشەنچە دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىدى، لېكىن ئۇلار خەنلەر بىلەن ئۇزاق تارىخىي مۇددەت بىللە ياشاۋاتقانلىقى ۋە ئۆز ئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقى» بىلەن باغلىق ئېكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلدى.

ھاكىمىيەت ئۈستىگە خ ك پ كېلىشى بىلەن خىتايدىكى مىللىي سىياسەت نىشانى كەسكىن ئۆزگەردى، لېكىن ئۇنىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسى ئىلگەركى پېتىچە قالدى، يەنى كوممۇنىستلار جامائەتچىلىكنى، شۇنداقلا دۇنيا جامائەتچىلىكىنى خىتاي ئەزەلدىن «بىر پۈتۈن كوپ مىللەتلىك دولەت» سۈپىتىدە، ئەندى «خىتاي مىللىتى بولسا» - «ئادەتتىن تاشقىرى مىللەت» سۈپىتىدە قىلپلاشقانلىغىغا ئىشەندۈرۈشتىن ئىبارەت بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، خ ك پ نىڭ مىللىي رايونلارغا نىسبەتەن سىياسىتى ئۆزگەرتىلمىدى.

خ خ ج دا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە سىياسىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ياشايدىغان رايونلار ئاساسىدا قۇرۇلغان. لېكىن، مىللىي ئاپتونوم قۇرۇلمىلىرى «فېدېراتسىيەلەرمۇ» ئەمەس، «جۇمھۇرىيەتلەرمۇ» ئەمەس، بەلكى بىر پۈتۈن دولەت رەھبەرلىگى ئاستىدىكى يەرلىك مەمۇرىي رايونلاردىن ئىبارەت. جۈملىدىن، مىللىي ئاپتونوم قۇرۇلمىلىرىغا پەقەتلا مىللەتلەرنىڭ نامىنى بېرىش مىللىي كورۇنۇشنى ئىپادىلەيدۇ، خالاس.

شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، ئاپتونومىيەگە بولغان ھوقۇق مەركەزنىڭ بىر پۈتۈن رەھبەرلىگى ئاستىدىكى ئۆزىنى - ئۆزى باشقۇرۇش ئورگانلىرى ئارقىلىق ۋە يەرلىك دولەت ئورگانلىرىنىڭ ئاپتونوم ھوقۇق ۋاكالەتلىكلىرى بىلەن بىر مەزگىلدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ مىللەتلەرنىڭ توپلىشىپ ياشايدىغان رايونلاردا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتىقان رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە رايونلۇق ۋە مىللىي - مەدەنىي ئاپتونومىيەلەر پرىنسىپلىرىنى ماسلاشتۇرۇش بىلەن يولغا قويۇلدى.

نەزەرىيەۋى جەھەتتىن، بۇنىڭ ھەممىسى ئاپتونوم قۇرۇلمىسى دائىرىسىدە ئۆز مىللەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى مۇستەقىل باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ۋە مىللىي باراۋەرلىك پرىنسىپىنى كاپالەتلەندۈرۈشى لازىم. لېكىن، رگورنىدا ئۆز ئىتتىپاقىنى تەمىنلەشكە قارىتىلغان مۇنداق رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە تەشكىلىي ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى كورۇنۇشتە ھېساپقا ئېلىشنى پەيدا قىلىدۇ. مۇنداق ياندىشىش نەزەرىيەگە جىددىي ئۆزگىرىشلەرنى كىرگۈزىدۇ ۋە ۋولىيۇنتارىزم ۋە «سىياسىي ئويۇنلار» ئۈچۈن، مىللەتلەر ئارا زىددىيەتلەرنى ساقلاپ قېلىش ۋە ئايرىم ئېتنىكىلىق توپلارنىڭ مىللىي ئاڭ سېزىمىنىڭ تەبىي ئوسۇشى جەريانىدا ئۇنىڭ كۈچىيىشىنى پەيدا قىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئەپۇسكى، «رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە» ئەزەلدىنلا مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنى ئۇزۇۋېلەشتۈرۈش ۋە ئۇيغۇنلاشتۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئېدى ھەم بولمىدى. توغرىسى ئۇ «ئادەتتىن تاشقىرى مىللەتنىڭ» مەنپىيەتلىرىدە خەنزۇ ئەمەس خەلقلىرىنىڭ مىللىي ئاڭ - سېزىمىنى پەسەيتىشكە قارىتىلغان مەركەزلەشتۈرۈلگەن مەمۇرىي باشقۇرۇش ۋاستىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئەگەر رايونلۇق مىللىي ئاپتونومىيە ئارقىلىق ش ئۇ ئار ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ۋە دېموگرافىيەلىك ئەھۋالىنى قارايدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئەينە شۇ خىتاي تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى ش ئۇ ئار دا ئەڭ تۆۋەن ئېكەن. مەسىلەن، ش ئۇ ئار دىكى 16 مىللەت ئارىسىدا قىلىنغان سېلىشتۇرۇش تەھلىلىدە ئۇيغۇر بالىلىرى ئارىسىدا ئۆلۈم كورسەتكۈچى ئەڭ ژۇقۇرى دەرىجىدە ۋە ئۇيغۇر ئاھالىسى ئارىسىدا بولۇپمۇ ئەرلەر ئارىسىدا ئومۇ سۆرۇش مۇددىتىنىڭ ئەڭ قىسقا ئېكەنلىكىنى كورسەتتى. بۇنىڭدا شۇنى تۇشۇمچە قىلىش لازىمكى، ئەڭ ۋۇقۇرى ئىشسىزلىق كورسەتكۈچلىرى ئەڭنىنەگ رەۋىشتە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا. جۈملىدىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا بايقالماقتا. بۇ يەردە ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ سانى 95 پائىزدىن ئېشىپ، ئەندى ئىش بىلەن تەمىنلەنگەنلەرنىڭ ئۈلۈش سالمىقى 50 پائىزدىن ئاشمايدۇ. ھەر خىل ئاغرىقلار بىلەن ئەڭ كۆپ ئاغرىش ۋە بىلىم دەرىجىسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن بولۇشمۇ شۇنداقلا ئۇيغۇرلار ئۈچۈن خاراكتېرلىكتۇر. بۇ مەلۇماتلار 1995 - ژىلى ئۈرۈمچىدە نەشىر قىلىنغان «خ خ ج ش ئۇ ئارنىڭ ستراتېگىيەلىك تەرەققىياتى» دېگەن مونوگرافىيەدىن ئېلىندى. ھازىرقى ۋاقىتتا ۋەزىيەت خېلىلا ناچارلىشىپ كەتتى. بۇنىڭدا شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، ئۇيغۇرلارنىڭ يەرلىك دولەت ئورگانلىرىدىكى ۋە شۇنداقلا مەدەنىيەت ۋە جەمىيەت ھاياتىنىڭ باشقىمۇ يونىلىشلىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ۋاكالەتلىكلىرى تامامەن سىمۋوللۇقتۇر، ئۇلاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىشتىراكىدىكى ھەرخىل تارماقلار پەقەتلا ئىسلام دولەتلىرى ئۈچۈن غوجام كورسۈن رولىنى ئورۇنلايدۇ، خالاس. ئەگەر بۇنىڭغا خىتايدا ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ خىلاپلىق قىلىنىدىغانلىغىنى ۋە ئۇزلىرىنىڭ پۇخرالىق ھوقۇقلىرىنىڭ خىلاپلىق قىلىنغانلىقلىرىنى ھمايە قىلىپ نارازىلىق بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇيغۇرلارنى ئوچۇق قەتىل قىلىشلار ئادەتتىكى نەرسىگە ئايلانغانلىغىنى قوشۇمچە قىلساق، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇتلەق كوپچىلىكىنىڭ ياشاشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ۋە مەنىۋىي ئېغىرچىلىق مۇھىتىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. خ خ ج نىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن خىتايلارنى كوپلەپ كوچۇرۇپ كېلىش ش ئۇ ئار نىڭ يەرلىك ئاھالىسىنى ۋە ھەممىدىن ئاۋال ياشلارنى چەتكە قاقماقتا. مۇنداق شارائىتتا ھەتتا ژۇقۇرى مەلىكىلىك ئۇيغۇر مۇتەخەسسىلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ خىتاي خىزمەتداشلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا

ئوتلۇق ژىللار ۋاقەلىرىنىڭ شاھىدى

شىجائەتلىك. ماتانەتلىك ئادەملەر ھەر قانداق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلغاندا ئۇنى ئاخىرىغا يەتكۈزمىگىچە تىنىم تاپمايدۇ. سەۋىرلىك بىلەن ئۇنىڭ خۇلاسىنى چىقارمىغىچە تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. ماتانەتسىز كىشى بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىپ، ئەگەر سەلكىنە توسالغۇلۇققا، قىيىنچىلىققا دۇچ كەلسە، ئۇنى چالا پېتى تاشلاپ قويىدۇ. پەقەت ماتانەتلىك، سەۋىر - تاقەتلىك ۋە ئەڭ مۇھىمى - ئۆز خەلقىنى سويىدىغان ھەم ئۇنىڭ ئۈچۈن پۈتكۈل ۋەسلىنى پىدا قىلىدىغان ئىنسانلارلا كۆزلىگەن مەخسىتىگە يېتەلەيدۇ. ئالمۇتا شەھىرى دىرۇژبا مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان، يېشى 80 دىن ئالقىغان ھوشۇراخۇن ئاكا كەرىموۋ ئەينە شۇنداق شىجائەتلىك ئىنسان بولۇپ، ئۇ 1944 - ژىلى ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ پائال ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرىدۇر.

يولۇم چۈشۈپ، يېقىندا ھوشۇراخۇن ئاكا بىلەن ئۇچرىشىپ، مۇڭداشتىم.

- مەن ئەسلى مالۋايدا 1919 - ژىلى تۇغۇلغان، - دەپ سوزىنى باشلىدى ئۇ. - زورلۇق بىلەن كوللېكتىۋلاشتۇرۇش ھەرىكىتى بولغاندا 1932 - ژىلى ئائىلىمىز غۇلجا شەھىرىگە يېقىن چىلپەكزە يېزىسىغا كوچۈپ كەتكەن. مەن 1939 - ژىلغىچە دادامغا دېھقانچىلىق ئىشلىرىدا ياردەم قىلدىم، بايلارغا ئىشلىدىم. 1939 - ژىلى بىر ئاغىنەم بىلەن ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا باردىم. بۇ ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە س س س ر مۇتەخەسسىلىرى كوپ ئېدى. تۇدۇڭغابا دېگەن جايدا ئۇلار ساموليوت قۇراشتۇرۇش زاۋودىنىڭ قۇرۇلۇشىنى جىددىي ژۈرگۈزۈۋاتقان ئېكەن. بىز بىر تۈركۈم ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەت ياشلىرى كېگەش ئىتتىپاقى ئاچقان شوفيورلارنى تەييارلاش كۇرسىدا 6 ئاي ئوقۇپ شوفيورلۇق گۇۋانامە ئالدۇق. ئاندىن 1942 - ژىلغىچە ئەينە شۇ تۇدۇڭغابادىكى ساموليوت قۇراشتۇرۇش زاۋودىدا شوفيور بولۇپ ئىشلىدىم. 1942 - ژىلى جاللات شېڭ شىسەي س س س ردىن يۈز ئورۇپ، بارلىق كېڭەش مۇتەخەسسىلىرىنى ھايداپ چىقارغاندا، بىزمۇ غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن ئىدۇق. 1944 - ژىلى مىللىي ئىنقىلاپ باشلانغاندا مەن دەسلەپكىلەر قاتارىدا پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلۇپ كەتتىم. چىلپەكزىگە پولكوۋنىك لېسكىن كېلىپ بىزگە رەھبەرلىك قىلىپ، بۇ يەردىكى سېپىلدىن گومىنداڭچىلارنى ھايداپ چىقاردۇق، ئاندىن سۈيدۇڭنى گومىنداڭچىلاردىن ئازات قىلىش جەڭلىرىگە ئىشتىراك قىلدىم. رەھبەرلىك مېنىڭ شوفيور ئېكەنلىكىمدىن خەۋەر تېپىپ مېنى غۇلجىغا ئەۋەتتى. شتابتا ماڭا ژۈك ئاۋتوموبىلىنى بەردى. مەن ئاۋال پارتىزانلار ئوترەدلىرى، ئاندىن مىللىي ئارمىيە تەركىۋىدە كوپلىگەن فرونتلاردا بولۇپ، ئارقا سەپتىن ئوزۇق - تۈلۈك، ئوق - دورا توشۇپ، جەڭچىلەرنى جەڭ مەيدانلىرىغا يەتكۈزۈپ ئىشلىدىم. ئارشاڭ، بورىتالا، جىڭ، سەنتەي، ئۇتەي، شىخولارنى گومىنداڭچىلاردىن ئازات قىلىش جەڭلىرىدە ئەينە شۇ ئاۋتوماشىنا بىلەن ئىشتىراك قىلدىم. بۇ ژىللىرى يول دېگەن ئاسفالت ئەمەس ئېدى، كېچە - كۈندۈز ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. 1946 - ژىلى ماناسقا كەلگەندە شىددەت بىلەن گومىنداڭچى خىتايلارنى ئۇيغۇرستاندىن سۈرۈپ قوغلاپ كېلىۋاتقان بىزنىڭ شانلىق مىللىي ئارمىيەمىز بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ھە، يەنە چوڭ دولەتلەرنىڭ ئويۇنى باشلانغان ئېكەن. س س س ر ئوزى كوزلىگەن مەخسىتىگە يېتىپ، يەنى شىگەدىن ئوچ ئېلىپ، بۇ دىياردا يوقاتقان تەسىر دائىرىسىنى قايتىدىن تىكلىۋېلىپ، غالىب ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئالغا ئىلگىرلەپ دۈشمەننى ئۇيغۇرلار دىيارىدىن تامامەن قوغلاپ چىقىرىشقا يول قويمىدى. ئەندى 1948 - ژىلى دېكابىردا ئوسمان باندىلىرى ئالتاينى بېسىۋالغانلىغى توغرىلىق خەۋەر كەلدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ئېلىپ بىز ئاۋتوموبىللار كولوننىسى چوچەككە ژۈرۈش قىلدۇق. گېنېرال - مايور دەلىلخان سۇغۇربايېۋ، پولكوۋنىك لېسكىنلار يولباشچىلىغىدا مىللىي ئارمىيە ئالتاينى باندىلاردىن تازىلاشقا ئاتلاندى. بۇ ئەڭ قىيىن ژۈرۈشلەرنىڭ بىرى بولغان ئېدى. يول دېگەن ئىنتايىن ناچار، كوپىرەك ماشىنىلار كولوننىسى كېچىسى ماڭاتتى. مەن چوچەكتە يولدا كىرەك بولۇپ قالار دەپ تورت دانە شىپالىنى ئېھتىيات ئۈچۈن كۇزوۋقا تاشلاپ قويغان ئېدىم. كېچىلەپ ئالغا ئىلگىرلەپ كېتىپ بارغىنىمىزدا تۇيۇقسىز كولوننا تۇختاپ قالدى. ئالدىمىزدا ئىشتىك ئاقىدىغان، تار، لېكىن چوڭقۇر بىر ئوستەڭ تۇراتتى. كورۇك يوق. ئالدىنقى ماشىنىدىكىلەر نېمە قىلارنى بىلمەي تۇرغان ئېكەن. مەن ھېلىقى شىپاللارنى ئېلىپ بەردىم، جەڭچىلەر بىردەمنىڭ ئىچىدىلا كورۇك ياسىدى، كولوننا يەنە يولىنى داۋاملاشتۇردى، ئەينە شۇ تاپقۇرلىغىم ئۈچۈن پولكوۋنىك لېسكىن مېنى ماختاپ، سېنى چوقۇم مۇكاپاتقا سۇنىمەن دەپ تەشەككۇر بىلدۈرگەنلىكى ھېلىمۇ يادىمدا.

مەن ژۈك ئاۋتوموشىنىسىنىلا ئەمەس، بەلكى يېنىك ئاۋتوموبىللارنىمۇ ھايداپ رەھبەرلىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىي، گېنېرال ئىسخاكبېك مونۇنوۋ، غېنى باتۇر ۋە باشقىلارنىمۇ توشىغان چاغلىرىم بولغان. 1948 - ژىلى بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمىينى بايانداينىڭ ژۇقارقى تەرىپىگە جايلاشقان چوڭ بىر مەھبۇسلار قامالغان لاگېرغا ئاپاردىم. ئە. قاسىمىي لاگېرنى كوزدىن كەچۈرۈپ، بۇ يەردىكى ئەھۋال بىلەن تونۇشتى، مەھبۇسلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشتى. ئىككى ھەپتىدىن كېيىن ئە. قاسىمىينى يەنە ئەشۇ لاگېرغا ئاپاردىم. بۇ قېتىم بۇ يەردىكى ئەھۋال تامامەن باشقىچە ئېدى. مەھبۇسلار پاكىز كېيىنگەن، ساقال - بۇرۇتلىرى پاكىز چۈشۈرۈلگەن، ھېچ كىمدىن شىكايەت يوق ئېدى. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، دانا رەھبىرىمىز ھېچ نەرسىنى ئۆزىنىڭ دىققەت نەزىرىدىن سىرتتا قالدۇرماتتى، ئەينە شۇنداق ئىنقىلاپ شارائىتىدا، ئەھۋال ئېغىر بولسىمۇ، مەھبۇسلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇلارنىڭ مەئىشىتىنى ياخشىلاشقا يول - يورۇق بەردى.

خەيرىيات، چوڭ دولەتلەرنىڭ ئويۇنى بىزنىڭ يۈز مىڭلىغان ئوغۇل - قىزلىرىمىزنىڭ ئىسسىق قانلىرى بەدىلىگە كەلگەن مۇستەقىل ئۇيغۇر دولىتىمىز -

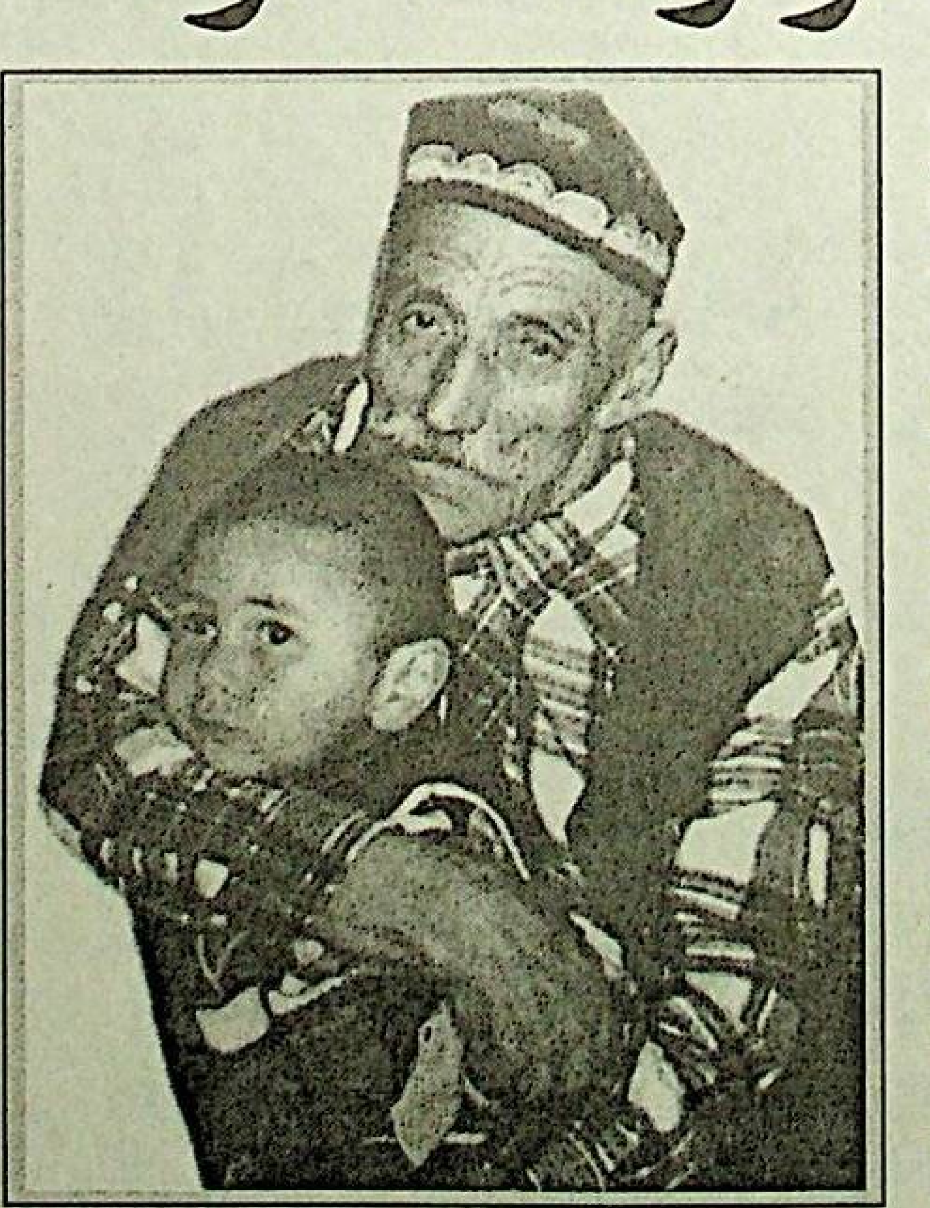

دا رىقابەت قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. يەنە كېلىپ ئۇيغۇرلار بىر يېرىم مىللىاردقا يېقىن خىتاي مىللىتى ئارىسىدا ئاز سانلىق مىللەت بولۇپ ھېساپلىنىدىغان، مەركىزىي ئاسىيەنىڭ باشقا ئەللىرىدە مىللىي - تەۋەلىك تەشكىللىرى بولمىغان بىردىن - بىر تۈركىي خەلقتۇر. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن دائىم قىسىم كۆرسىتىش ۋە ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىش ئۇيغۇر ئاھالىسىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ئاددىي ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىپ كۆتۈرۈلۈشكە مەجبۇر قىلماقتا، لېكىن بۇنىڭغا سىياسىي تۈس بېرىلىپ، ئۇلار ئېكستىرېمىزمدا، تېررورىزمدا ۋە سېپاراتىزمدا ئەيىپلەنمەكتە. دىن - ئۇيغۇرلارنىڭ روھىي مەدەنىيىتىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدۇر. ئىسلام ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ھاياتىنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بىر تەرزى ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنى تەكىتلەش لازىمكى، ش ئۇ ئار نىڭ ئۆز ئالاھىدىلىككە ئىگە شارائىتىدا ئىسلام ئۇيغۇر ئاھالىسىنى مەنىۋىي ۋە روھىي قوللاپ - قۇۋۋەتلەشنىڭ بىردىن - بىر ۋاستىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇيغۇر خەلقى ئەينە شۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىش نەتىجىسىدە مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ۋە مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قالالىدى. جۈملىدىن، ئىسلام دىنى تېررورىزم بىلەن باغلىق بولغان ئېقىملار بىلەن ھېچ قانداق ئۇمۇمىيلىكى يوق. دىنغا ئېتىقات قىلىدىغانلارغا قوپال قىسىم كۆرسىتىش، دىنىي مەراسىملارنى ئۆتكۈزۈشكە يول قويماسلىق ئۇرۇنۇشلىرى، بۇ «ئۇيغۇر سېپاراتىستلىرىغا» قارشى كۈرەش بولماي، بەلكى ئۇمۇمەن ئىسلامغا قارشى تۇرۇشتۇر. بۇ ھادىسىنىڭ سەۋەپلىرىنى، بىزنىڭ پىكرىمىزچە، خ خ ج رەھبەرلىكىنىڭ ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن ژۈرگۈزۈۋاتقان مىللىي سىياسىتىنىڭ ناتوغرا ئىكەنلىكىدىن ئىزدەش كېرەك.

بۇ سىياسەت شۇنىڭغا ئېلىپ كەلدىكى، ش ئۇ ئار ئۇيغۇرلىرى ئۆزلىرىنىڭ نورمال تەرەققىياتىنى ئىستىسنا قىلىدىغان ئىنتايىن ئېغىر ئىجتىمائىي - پسىخولوگىيەلىك، ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئەھۋالدا قالدى. بىر خەلقىنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى مۇنچىلىك دەرىجىدە باشقىلار تەرىپىدىن چەكلەش بارلىق دەۋرلەر ۋە خەلقلەر تارىخىدا بولۇپ كۆرۈلمىگەن. بۇ تەبىئىي ھالدا شۇنىڭغا ئېلىپ كەلدىكى، ئايرىم بىر ئۇيغۇر ياكى پۈتۈن خەلق جىنايى ئىشتىن خەلق ئارا تېررورىزمغىچە بولغان ھەر قانداق جىنايەتلەردە ئەيىپلىنىشى مۇمكىن. ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي، ھوقۇق جەھەتتىن ھىمايىسىزلىكى ۋە سىياسىي جەھەتتىن كەمستىلىشى قانۇنىي ھالدا ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ زاۋال بولۇشىغا ۋە ئۇنىڭ دۇنياۋىي سىۋىلىزاتسىيە تەرەققىياتىدىن ئۈزۈلۈپ قېلىشىغا ئېلىپ كېلىدۇ. شەرتسىز، بۇنىڭ ھەممىسى، ھازىرقى قېلىپلاشقان شارائىتتا، مىللىي سېپاراتىزم ئېقىمىنىڭ ھەر قانداق تەرەققىياتىنى ئىستىسنا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ش ئۇ ئار ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىختىسادىي ھوقۇقلار ئۈچۈن بولغان نارازىلىق ھەرىكەتلىرىنى خەلق ئارا تېررورىزم بىلەن باغلاشتۇرۇش ئۇرۇنۇشلىرى قىلىنماقتا.

ئاخىرقى يىللىرى ئۇيغۇرلارنىڭ، جۈملىدىن قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ش ئۇ ئار دىكى سىياسىي ۋاقەلەرگە مۇناسىۋىتى بارلىغى توغرىلىق پىكىر جىددىي ئۈۋج ئالدۇرۇلماقتا. ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ دۆلەتلەر دائىرىسىدىكى ئىچكى مىللىي جەريانلارنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ۋە ئۆز ئارا تەسىرىنى چۈشىنىش ئۈچۈن قازاقستاندا يۈز بېرىۋاتقان ئىجتىمائىي ئىختىسادىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىش لازىم.

مەسىلەن، قازاقستاندىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ سانى چارەك مىللىيونغا يېقىنلاشماقتا، ئۇلارنىڭ ئاساسىي قىسمى خ خ ج بىلەن چېگرىداش ئالمۇتا ۋىلايىتى ۋە ئالمۇتا شەھىرىگە ژىغىلغان بولۇپ، جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنىڭ سانى بويىچە 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەلۇمكى، ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ئۆزگىرىشلەر دەۋرىدە بولغۇسى مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر ئۆلكىسىنىڭ ئاساسى سېلىنىدۇ، بۇ كۆپ مىللەتلىك دۆلەتلەر ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىمدۇر. قازاقستاننىڭ ئون يىللىق مۇستەقىللىقى بۇ مۇئاممانىڭ قانچىلىك مۇرەككەپ ۋە كۆپ قىرلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. لېكىن شۇنى مۇبالىغىسىز تەكىتلەش مۇمكىنكى، قازاقستان پرېزىدېنتى ۋە جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىكى تەرىپىدىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان مىللىي سىياسەت كۆپ مىللەتلىك قازاقستان جەمىيىتىنىڭ مۇئاممالىرىغا نىسبەتەن دۆلەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىغى ۋە غەمخورلۇق قىلىۋاتقانلىقىنىڭ ئىسپاتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ ۋە بۇ ئۆز نۆۋىتىدە جۇمھۇرىيەت خەلقلىرىنىڭ مىللەتلەر ئارا بىرلىكى ۋە رازىمەنلىكىنى مۇستەھكەملەش ئىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشۇشقا ئوبيېكتىۋ ئىنتىلىشىنى پەيدا قىلماقتا.

ھازىرقى ۋاقىتتا كۆپ مىللەتلىك قازاقستان ئۈچۈن، مىللىي بىخەتەرلىكنى كۆزدە تۇتقاندا، جۇمھۇرىيەتتە ياشاۋاتقان خەلقلەرنىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى ساقلاش ئىنتايىن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ جەرياننى باشقىلار بىلەن بىللە تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش، ئاز سانلىق مىللەتلەرگىمۇ تەئەللۇق بولغان ھوقۇق تەرەپلىرىنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش بىلەن باغلىقتۇر، ئۇنىڭسىز قازاقستاننىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە شارائىتىدا دېموكراتىيەنىڭ تەرەققىي ئېتىشىنى پەرەز قىلىش قىيىن.

سۆزسىز، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىدە ئادەمنىڭ ۋە پۇخرانىڭ ھوقۇقلىرى جاكالانغان، لېكىن ئۇلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يوللىرى يېتەرلىك دەرىجىدە ئويلاشتۇرۇلمىغان.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرىدا بەزىدە كۇردلار مەسىلىسى، بەزىدە رۇسلار ياكى باشقا مىللەتلەر مەسىلىلىرى. ئەندى بولسا ئۇيغۇرلار مەسىلىسى پات - پات كۆتۈرۈلىدىغان بولۇپ قالدى.

مەسىلەن، دۇنيادا ئاخىرقى ۋاقىتلاردا تېررورىزم ياكى ئېكستىرېمىزم توغرىلىق مەسىلە كۆتۈرۈلسە، ئەپسۇسكى، قازاقستاندا ئۇيغۇر تېررورىزمى ۋە ئېكستىرېمىزمى توغرىلىق مەسىلە كۆتۈرۈلمەكتە. ھەتتا دۆلەت رەھبىرى ن. نازارباييېۋنىڭ ۋە باش مىنىستىر ق. توقايېۋنىڭ ئېكستىرېمىزم ۋە تېررورىزمنىڭ مىللەتكە مۇناسىۋىتى يوقلىغى توغرىلىق ۋە ئۇلارنىڭ قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخى بىلەن مەدەنىيىتىگە ئېكسپېرت باھا بەرگەندىن كېيىنمۇ، ئايرىم ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى بۇنى توختىتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئۇيغۇرلار توغرىلىق غەرەزلىك تەخبىراتلارنى تارقىتىشنى ھەر تەرەپلىمە كۈچەيتىشكە ئۇرۇندى. قازاقستاندا ئېكستىرېمىزم ۋە سېپاراتىزمنىڭ پەيدا بولۇشى ئۈچۈن ئىجتىمائىي - سىياسىي ئاساس بولمىسىمۇ، بەزىدە قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا دۈشمەن قىياپىتىنى پەيدا قىلىش ئۇرۇنۇشلىرى قىلىنىدۇ.

مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھوقۇق تەرەپلىرىنىڭ ياخشى ئويلاشتۇرۇلمىغانلىقى ياكى چولتىلىقى ئېلىمىزدە ھوقۇقلۇق (ھوقۇق تەنتەنە قىلغان) دۆلەت قۇرۇشنىڭ ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ئۆزگىرىشلەر جەريانى ئۇزاققا سوزۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن.

ھازىر قازاقستاندا جۇمھۇرىيەت پارلامېنتى ۋە باشقا دۆلەت تارماقلىرى تەرىپىدىن بۇ يۆنىلىشتە مەلۇم ئىشلار قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇ ئىستىسناسىز قازاقستاندا ياشاۋاتقان بارلىق مىللەتلەرنىڭ مەنپىئەتلىرىگە جاۋاپ بېرىدۇ. بۇ قازاقستان ئۇيغۇرلىرى ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەھۋالى، مەسىلەن، مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرىدە ياشاۋاتقان نېمىسلار، كورېيلار، پولەكلار ۋە باشقىلارنىڭ ئەھۋالىدىن پەرىق قىلىدۇ، چۈنكى ئۇلار تارىخىي ۋەتەنلىرى تەرىپىدىن رەسمىي قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە ئىگە بولۇۋاتىدۇ.

يۈز بېرىۋاتقان جەريانلار كۆرۈنۈشىدە - دۆلەتچىلىكنىڭ يوقلىغى ۋە قانداقتۇ بىر چوڭ خەلق ئارا ھوقۇق قوغداش تەشكىلاتىنىڭ رەسمىي قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولماسلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىنى زەئىپلەشتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئېتنوس سۈپىتىدىكى ئىستىقبالىنى غۇۋالاشتۇرىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش بويىچە بىر قاتار ھوقۇق چارىلىرىنى كۆرۈشنى، ئۇلارنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ ئەھۋالىنى ئەينە شۇنىڭ بىلەن چۈشەندۈرۈلىدىغان ئۇ:

ئا) دۆلەت باشقۇرۇشىدا ۋە قانۇن چىقىرىش پائالىيىتىگە ئىشتىراك قىلىش ھوقۇقىنى؛

ب) ئانا تىلىدا ئىش يۈرگۈزۈش ھوقۇقى؛

ۋ) مەدەنىيەت ساھاسىدىكى ھوقۇقلار؛

گ) مائارىپ ساھاسىدىكى ھوقۇقلارنى باشقىلار بىلەن باراۋەر ھالدا ئىشقا ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

بىز مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرى تەۋەسىدىكى ۋە خىتايدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئەھۋالىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇندۇق. بۇنىڭدا بىز بارلىق مۇئاممالارغا تولۇق توختالدۇق دەپ داۋا قىلالمايمىز ۋە ئۇ مۇمكىن ئەمەس. ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي، سىياسىي، گېئوسىياسىي نۇقتىئىي نەزەردىن ئۇيغۇرلار مۇئاممالىسى تولۇق دەرىجىدە تەتقىق قىلىنىشى، ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيە رايونىدىكى ۋەزىيەتنى تۇراقلاشتۇرۇشتا مۇھىم دەرىجىدە خەۋپ تۇغدۇرىدىغانلىقى روشەن. مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرىدىكى (قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبېكىستان) ھەم خ خ ج ش ئۇ ئار دىكى ئاز سانلىق مىللەت سۈپىتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئەھۋالىنى چوڭقۇر ئىلمىي تەھلىل قىلىش ئاساسىدىلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەغدىرى توغرىلىق جاۋاپكەرلىك قارارلارنى قوبۇل قىلىش مۇمكىن. بۇ، بىزنىڭ پىكرىمىزچە، مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرى ۋە خىتاينىڭ دۆلەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر سىستېمىسىدا ئۇيغۇرلار ئامىلىنىڭ رولىنى باھالاشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

لېكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن كېيىنكى تەتقىقاتلار جەريانىدا ئاز سانلىق مىللەت سۈپىتىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي - ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئەھۋالىغا باھا بېرىش، ئۇلارغا نىسبەتەن مىللىي سىياسەتنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئېنىقلاش ۋە مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرىدىكى (قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبېكىستان) ھەم خ خ ج ش ئۇ ئاردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنى قانۇنىي تەمىنلەش ئەھۋالىغا باھا بېرىش مەخسەتكە مۇۋاپىق بولغان بولار ئىدى.

تارىخ، نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيات

دورا - دەرمەك ئۈستىدىن نازارەت كۈچەيتىلدى

ھۆكۈمەتنىڭ مەخسۇس توختامى بىلەن سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىگى يېنىدا قۇرۇلغان فارماتسىيە كومىتېتىنىڭ ئىنسپېكتورلىرى بۈگۈندىن كېيىن قازاقستانلىقلارنى يوشۇرۇن ئىشلەنگەن، سۈپىتى تۆۋەن دورا - دەرمەكلەردىن ساقلايدىغان بولىدۇ.

بۇ كۈنلەردە مەزكۈر كومىتېتنىڭ شۆبىلىرى بارلىق رېگىونلاردا پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. يوشۇرۇنىڭ كېرىكى يوق، كېيىنكى يىللاردا قازاقستان چەت ئەلدىن يوشۇرۇن، پايدىلىنىش قەرەلى ئۆتۈپ كەتكەن دورا - دەرمەكلەرنىڭ كۆپلەپ كەلتۈرۈش ئەھۋالىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. ئەينە شۇنداق سۈپىتى تۆۋەن دورىلارنى سېتىۋېلىپ، پايدىلىنىۋاتقان ئاھالىنىڭ كۆپلەپ زەرداپ چېكىۋاتقىنى ھېچ كىم ئۈچۈن سىر ئەمەس.

ئەندى بۈگۈندىن كېيىن كەسپىي پروۋىزورلاردىن تەركىپ تاپقان ئىنسپېكتورلار دورا - دەرمەك بازىرىدا يۈز بېرىۋاتقان قالايمىقانچىلىقنى تەرتىپكە كەلتۈرۈپ، چەتتىن كەلتۈرۈلۈۋاتقان دورىلارنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ ۋە قاتتىق نازارەت ئاستىغا ئالىدۇ.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

ش ئۇ ئار، ئۈرۈمچىدىكى خەلق تىياتىرى

نىڭ يوقىتىلىشىغا ئېلىپ كەلدى. بىز يەنە خىتاينىڭ، ئەندى كوممۇنىست خىتايلارنىڭ ئاسارىتىدە قالدۇق. مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ جەسۇر جەڭچىلىرى شۇنچىلىك قۇربان بېرىشلەر بەدىلىگە كەلگەن ئىستىقلالىيىتىمىزدىن ئاجراشنى خالىماتتى. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى - ۋزۋود كوماندىرى ياقۇپ رەخمانوۋ. ئۇنى قەتل قىلىش زادىلا كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. ياش ئوفىتسېر ياقۇپ رەخمانوۋ ژىراقنى كۆرەلىگەن ھەقىقىي دانا جەڭچى ئىدى. ئۇنىڭ ئېتىلىش ئالدىدا قىلغان سۆزلىرى قۇلىغىمدىن كەتمەيدۇ: «مەن ئۆلۈپ كېتىمەن، سىلەر ھەممىڭلار خىتاينىڭ ئاسارىتى ئاستىدا قالىسىلەر. كوممۇنىست خىتايلارنىڭ گومىنداڭدىن ھېچ پەرقى يوق. ئۇقتى ئالدىمدىن ئېتىڭلار!» - دەپ ۋاقىرىغان ئىدى. ھە، ئۇنىڭ سۆزلىرى تولۇغى بىلەن ئىسپاتلاندى، - دەپ تەكىتلىدى ھوشۇراخۇن ئاكا.

1955 - يىلى ھوشۇراخۇن ئاكا ئائىلىسى بىلەن قازاقستانغا كۆچۈپ چىقتى. ئۇ ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە - يەنى 1980 - يىلغىچە «ئاقساي» نەسىللىك مال سوۋخوزىدا شوفيور بولۇپ ئىشلىدى. ئۇ قىش - ياز مەشەقەتلىك ئەمگەك قىلىپ مالغا چۆپ توشۇپ، ئېتىزدىن ئاشلىق توشۇپ، ھالال ئەمگىكى بىلەن ئەل ئارىسىدا ئابرويغا ئىگە بولدى، سوۋخوز مەمۇرىيىتى ئۇنىڭ ئەمگىكىنى مۇناسىپ باھالاپ ئۇنى ئورغۇن قېتىم ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن رەغبەتلەندۈرۈپ، پەخرىي يارلىقلار بىلەن مۇكاپاتلاپ، دەم ئېلىش ئورۇنلىرىغا يوللانمىلارنى بېرىپ تۇردى. ھوشۇراخۇن ئاكا مەرھۇم رەپىقىسى راۋيەم ھەدە بىلەن ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلىرىغا پائال ئىشتىراك قىلىپ، ئاتا - ئانىلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولۇپ ياش ئەۋلادنى تەربىيەلەشكە ھەسسە قوشقان. ھوشۇراخۇن ئاكا ھازىر ئۈچ ئوغۇل ۋە تۆت قىزى، كۆيئوغۇل - كېلىنلەر، نەۋرە - چەۋرىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە بۆلىنىپ ياشىماقتا.

يادىكار سابىتى.

«فونۇس» - يېڭى ژۇرنال

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلىم ۋە پەن مىنىستىرلىكىنىڭ كوللېكىيە زالىدا ر. سۇلېيمېنوۋ نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى زىيىدۇللو شاخىدى خەلق ئارا مەدەنىيەت فوندى (تاجىكستان) بىلەن بىرلىكتە «فونۇس» ناملىق مەركىزىي ئاسىيە خەلق ئارا ژۇرنالىنى تونۇشتۇرۇش مەراسىمىنى ئۆتكۈزدى.

«فونۇس» يېڭى ژۇرنال بولۇپ، ژۇقۇرىدا نامى ئاتالغان فوند تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. مەزكۇر ژۇرنالنى تەسىس قىلغۇچىلارنىڭ ئاساسىي مەخسىتى - جەمىيەتنىڭ سىياسەت، پەن، مەدەنىيەت ئوخشاش ساھالىرىدا دېموكراتىك ئىنستىتۇتلارنى رىۋاجلاندۇرۇش، تىل، ئەدەبىيات، سەنئەتنىڭ نەزەرىيەۋىي مەسىلىلىرى بويىچە ژۈرگۈزۈلگەن دۇنيا يۈزلۈك تەتقىقاتلارغا ئوبزور بېرىش، مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرىنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىشتىكى ئايرىم مەسىلىلەرنى، ئۆتتۈقلارنى ۋە مەۋجۇت زىددىيەتلەرنى تەھلىل قىلىشتىن ئىبارەت.

تونۇشتۇرۇش مەراسىمىدا سۆزگە چىققان ر. سۇلېيمېنوۋ نامىدىكى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى م. ئابۇسېيتوۋا، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلىم ۋە پەن مىنىستىرلىگى پەن دېپارتامېنتى مۇدىرىنىڭ ئورۇنباسارى م. قالىمولدايېۋ، زىيىدۇللو شاخىدى خەلق ئارا مەدەنىيەت فوندىنىڭ پرېزىدېنتى مۇنىرا شاخىدى، يۇنېسكونىڭ مەدەنىيەت بويىچە مۇتەخەسسىسى فلوران لې دېۋك، شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى مۇدىرىنىڭ ئورۇنباسارى س. قوشقونبايېۋ ۋە باشقىلار مەركىزىي ئاسىيە مەسىلىلىرى بويىچە تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىۋاتقان دۇنيا ئالىملىرىنىڭ بېشىنى قوشۇشتا «فونۇس» ژۇرنالىنىڭ ئالاھىدە رول ئوينايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدا كېلەچەكتە سىياسەت، ئىختىسات، ئېكولوگىيە، تارىخ، تىل، ئەدەبىيات، مۇزىكا ۋە باشقىمۇ ساھالار بويىچە مۇھىم مەسىلىلەرنى كۆتۈرىدىغان ئىلمىي ماقالىلار بېسىلىپ، شۇ ئارقىلىق كۆپچىلىك دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان نەشرگە ئايلىنىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

رەخمەتجان يۈسۈپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تارىخىي شەخسلەر

ئابدۇقادىر داموللام

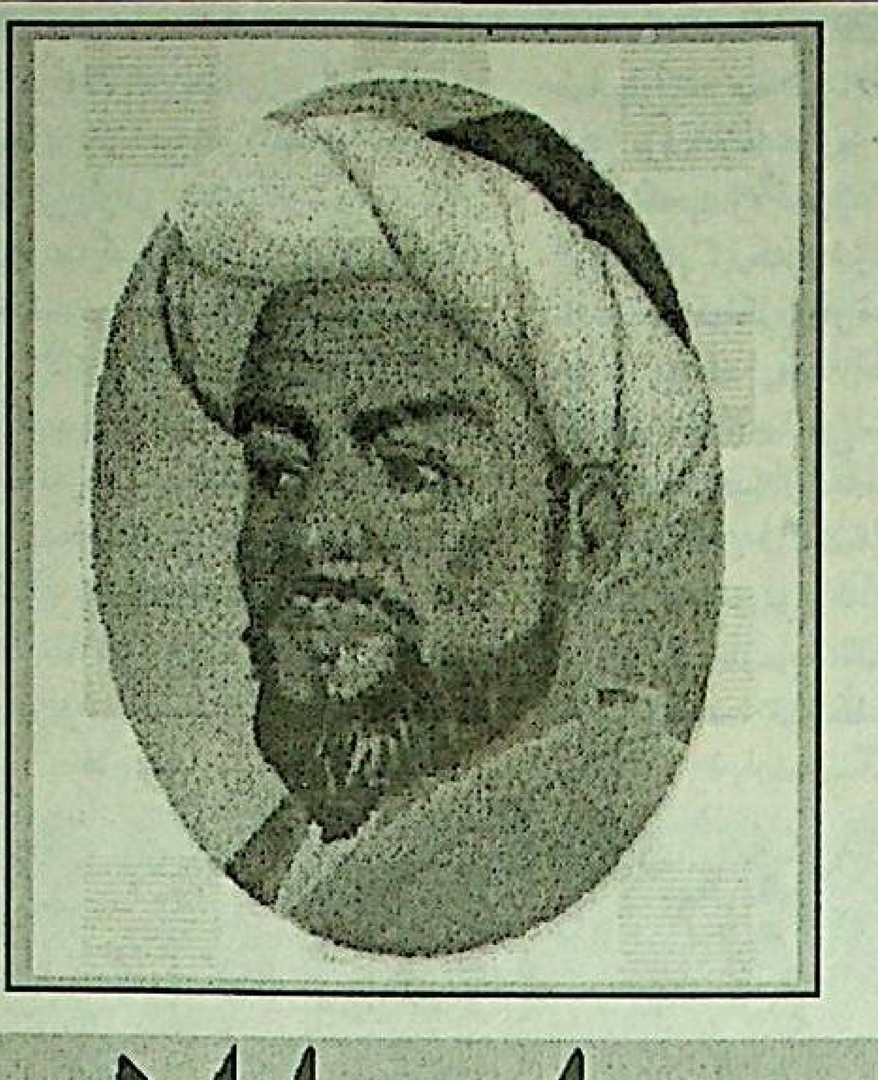

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ بېشىدا ئۇيغۇرلار دىيارىدىمۇ مەرىپەتچىلىك كەڭ دائىرىدە قانات يېيىپ، رىۋاجلانغان ئىدى. ئۇيغۇر دېموكراتىك مەرىپەتچىلىكى ۋەكىللىرىنىڭ ۋە رەھبەرلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە مەيدانغا چىققان مەشھۇر مۇتەپەككۇر ئالىم ئابدۇقادىر (داموللام) بىننى ئابدۇۋارىس ئەزىزىي (1854 ـ 1924) تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىدە يارقىن سىما ۋە زېرەك ئامايەندە سۈپىتىدە ساقلىنىپ كەلمەكتە. مەزكۇر ماقالە ئارقىلىق گېزىتخانلارغا ئابدۇقادىر داموللامنى يېقىندىن تونۇشتۇرۇشنى لايىق كۆردۇق.

ئابدۇقادىر داموللام 1854 ـ يىلى ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ ئاتۇش تەۋەسى مەشھەد يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. تارىخىي كىتابلاردا تەكىتلىنىشىچە، مەشئەت (مەشھەد)، قاراخانىيلار خاقانلىرى ئارىسىدا دەسلەپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان خاقان سۇتۇق بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ ئۇستازى ئەبۇ ناسىر سامانىي دەپنە قىلىنغان مەشھۇر جاي بولۇپ، كېيىنرەك ئۇلارنىڭ ھورمىتىگە مەدرىسە بىنا قىلىنغان. ئابدۇقادىر داموللام مانا موشۇ «ھەزرىتى سۇلتانىيە مەدرىسە»دە باشلانغۇچ بىلىم ئالغان. ئاندىن ئۇ قەشقەر، بۇخارا مەدرىسلىرىدە، ھىندىستاندا تەلىم ئالدى. ئابدۇقادىر داموللام بۇ جەرياندا ئىسلام تەلىماتلىرىنى پۇختا ئۆگىنىپلا قالماي، شۇنداقلا كلاسسىك ئەدەبىيات، تارىخ، جۇغراپىيە، ئىلمىي مەنتىقە، ماتېماتىكا پەنلىرىنى، ئەرەب، پارس، ئوردۇ تىللىرىنى ئۆگەندى. ئۇ شەرق كلاسسىكلىرى ـ غوجا ھاپىز، شەيخ سەئدى، سوپى ئاللايار، غوجا ئەخمەت يەسسەۋىي، ھۇۋەيدا، فۇزۇلىي، ناۋائىي، مەشرەپلەرنىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرى، شۇنداقلا يۇنان (گرېك) فىلوسوفىيەسىنىڭ ۋەرىك نامايەندىلىرىنىڭ ئەمگەكلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام ياشىغان دەۋر ـ بۇ ئۇيغۇرلار دىيارىنى جاھالەت قاپلىغان، خىتاي ھۆكۈمران دائىرىلىرى خەلقىمىزنى نادانلىقتا تۇتۇپ، ساۋاتسىز قالدۇرۇپ، خالىغىنىچە ئېزىپ، ئىدارە قىلىش بىلەن قېنىنى شورىۋاتقان دەۋر ئىدى.

ئابدۇقادىر داموللام ئۆز خەلقىنىڭ مۇنداق ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىشنى، مىللەتنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش ئارقىلىق ئۇنى دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىغا كىرگۈزۈشنى ئاساسىي مەخسەت قىلغان ئىدى. ئۇ بۇخارادىكى ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن سەمەرقەنت، ئۇفا قاتارلىق جايلاردا بىر مەزگىل مۇدەررىسلىك قىلىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام سەمەرقەنت، ئۇفالاردا مۇدەررىسلىك قىلىش جەريانىدا «ئاقائىد زەرۇرىيە»، «ئىبادەت ئىسلامىيە» دېگەن دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇفادا نەشر قىلدۇرۇپ، تارقىتىدۇ. ئاندىن ئۇ تاشكەنت، قازان، ئىستانبۇل قاتارلىق جايلاردا ئالىملار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ، بىلىم دائىرىسىنى، دۇنياغا كۆز قارىشىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ، 1907 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئەينى چاغدا ئۇيغۇرلار دىيارىنى جاھالەت تۇتەكلىرى قاپلىغانلىقىنى، ناددىي پۇخرا بولسا، چەت ئەل باسقۇنچىلىرىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ قول چوماقلىرى يەرلىك ئەزگۈچىلەرنىڭ زۇلۇمىدا قۇللارچە ئىنتايىن تەمتەلىك بىلەن ھايات كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى، بولۇپمۇ جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنى ئەزگۈچىلەر نادانلىق ـ خۇراپەتچىلىكتە قالدۇرغانلىقىنى كۆرىدۇ. ئوقۇشسىز، تەربىيەسىز قېلىۋاتقان باللارغا قاتتىق ئېچىنىپ، يېڭىچە پەننى، مائارىپنى تەرغىپ قىلىپ، خەلققە: «بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامان ئەمەس، ئويغىنىش ۋەسەگەكلىك زامانى، جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ـ مەرىپەت دەۋرى، سۇسلۇق ۋە بىكار تەلەپلىك ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت قىلىش ۋاقتى. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرىپەت سايىسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ، پەرۋاز قىلماقتا. سۇ ئاستىدا بولسا، خۇددى قۇرۇقلۇقتا يۈرگەندەك ئەركىن ئۈزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئۇيقا بولسا، ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دايىم ئۇخلىماق ـ يوقىلىش ۋە ئۆلۈم بولىدۇ. ھېلى ھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار...» (ئابدۇرەھىم سابىت. «ئىلىم ئۆلمەيدۇ، ئالىم ئۆلمەيدۇ» 4 ـ 5 ـ بەتلەر، ش ئۇ ئا ر، «قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى»، 1999 ـ يىل). دەپ خىتاب قىلىپ، كونىچە مەكتەپلەرنىڭ رىيال ئەمەلىياتتىن تامامەن ئايرىلغانلىقىنى، دېگما تەلىم ـ تەربىيەنىڭ دەۋر تەلىۋىگە، مۇھىمى، خەلق ئېھتىياجىغا زادى ماسلاشمايدىغانلىقىنى، چالا ساۋات قارى ـ موللىلارنىڭ ئەرەب ـ پارس تىللىرىدىكى دىنىي كىتابلارنى چۈشەنمەي، چۈشەندۈرمەي، قارىغۇلارچە يادلىتىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىم ئېلىش ئىختىدارى بىلەن ھېساپلاشمايدىغانلىقىنى قاتتىق تەنقىدلەيدۇ. مەركىزىي ئاسىيە، روسسىيە، تۈركىيە ۋە مىسىر قاتارلىق جايلاردىكى يېڭىچە مائارىپ تۈزۈمى بىلەن تونۇشۇپ چىققان ئابدۇقادىر داموللام ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ قەدىمىي ئەنئەنىلىرىگە ئىجادىي ياندىشىش ئاساسىدا باللارنى ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، ئوقۇتۇش مەزمۇنى ۋە ئوقۇتۇش ماتېرىيالى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قاتار ئۆزگىرىشلەرنى قىلىدۇ. ئۇ «سەرىپەھۋىي» (مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس)، «تەھسىل ھىساپ» (ھىساپ ئەقىدىلەر)، «مۇتالىئەھىدايەت» (باشلاپچى ئوقۇشلۇق)، «ئىبدا ـ يەتۇس سەرپ» (لېكسىكىدىن دەسلەپكى ئاساس)، «ھىدايەتى ئەھۋىي»، «تەلىمى سەبىيان» (گۆدەكلەرگە تەربىيە)، «فاسايھۇل ئەتفال» (ئۆسمۈرلەرگە نەسىھەت) قاتارلىق پەننىي ۋە دىنىي مەكتەپلەرگە بېغىشلانغان ئاممىباپ دەرسلىكلەرنى يېزىپ، ئىلغار زاماندىش مەرىپەتچى ـ ئالىم، مۇدەررىسلەرنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. ئالىم ئۆزى تۈزگەن بۇ دەرسلىكلەرنى 1910 ـ يىلى نۇرھاجى دېگەن ئىلغار سەۋىيەلىك كىشىنىڭ «مەتبەئىي خۇرشىد، مەتبەئىي نۇر» (قۇياش مەتبەئەسى، نۇر مەتبەئەسى) دېگەن تاش باسمىسىدا نەشر قىلدۇرۇپ، مەكتەپلەرنى بىر ۋۇرۇش دەرسلىك كىتابلار بىلەن ھەقسىز تەمىنلەيدۇ.

ھە، ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئۆز خەلقى ئۈچۈن مۇنداق قىلغان ئالىيجاناپ ئىشلىرى ۋەتەننىڭ بارلىق جايلىرىدا ئىلغار كۈچلەر تەرىپىدىن ئالقىشلىنىپ، ئۇنىڭ شان ـ شۆھرىتى بارغانسىرى ئېشىپ، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ھەقىقىي يوسۇندا ئېتىراپ قىلىنىۋاتقان بىر چاغدا، مۇتەئەسسىپ، ۋىراقنى كۆرەلمەيدىغان چالا ساۋات موللىلارنىڭ «ئۇسۇلى جەدىد ھارام، ئۇنى ئوقۇتۇش دەھرىلىك» دەپ پەتۋا چىقىرىشى ۋە تەرسالىق بىلەن قارشىلىق قىلىشى نەتىجىسىدە كۆزلىگەن مەخسىتىگە يېتەلمەي، يەنە ۋەتىنىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ 1918 ـ يىلى تاشكەنت، ئاندىن شەمەي، ئۇفا، قازان شەھەرلىرىدە، شۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيە، مىسىر قاتارلىق مەملىكەتلەردە سەياھەتلەردە بولۇپ، ئالىم ـ ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەت ـ مۇنازىرىلەرنى ئېلىپ بېرىپ، ئاندىن مەككىگە بارىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام بۇ چاغدا مەركىزىي ئاسىيەدىكى ئاتاقلىق ئالىملار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، شۆھرەت قازانغان ئىدى. ئەرەب ئالىملىرى ئۇنىڭغا چوڭ ئىلتىپاتلار كۆرسىتىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام بىلەن مىسىردا ئىلمىي سۆھبەتتە بولغان مەشھۇر تاتار تارىخچىسى زاكىر قادىرىي 1951 ـ يىلى ئەينى چاغدا ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي سۆھبەتتىن ئالغان تەسىراتىنى بايان قىلىپ: «ئابدۇقادىر داموللام ئىسلام دۇنياسىدا تەڭدىشى ئاز تېپىلىدىغان، يېتىشكەن، زور مۇتەپەككۇر ۋە مۇسلىھ (ئىسلاھاتچى) موجاھىد (كۈرەشچان) بۈيۈك ئالىم ئىدى...»، دەپ باھا بەرگەن.

1920 ـ يىلى ئابدۇقادىر داموللام قەشقەرگە قايتىپ كېلىدۇ. چەت ئەللەردە ئۇنىڭ ئېگىدا دېموكراتىيە، ئەركىنلىك، ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش قاتارلىق ئىلغار كۆز قاراشلار چوڭقۇر يىلتىز تارتقانلىقتىن، ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ باشقىلاردىن ئارقىدا قېلىشىنىڭ سەۋەپلىرىنى كۆرسىتىپ، ئەگەر خەلقىنىڭ ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەي، موشۇنداق قۇللۇق سىياقى جاھالەت ئاسارىتىدا ئازاپ چېكىپ ئولتۇۋەرسە، نادانلىق ـ خۇراپەتتىن مەڭگۈ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھىس قىلىدۇ. ئۇ خەلقىنىڭ قان ۋە تەر بەدىلىگە ياشاۋاتقان ئەمەلدارلارغا، مەككار سوپى، ئىشانلارغا، ئاچكۆز بايلارغا قارشى كۈرەش قىلىدۇ. ئۇ ئۆزلىرىنى: «بىز يۇرتنىڭ كۈلتاجىسى، ئاتىسى...»، دەپ ماختىنىدىغان، ئورغۇن مېھمانلار قاتناشقان بىر سورۇندا مۇنداق سۆزلەيدۇ: «موشۇنداق ھاشامەتلىك چاي ـ زىياپەتلەر ئىچىدە مەست ـ مۇستەغرەق بولۇپ ئولتۇۋاتقان بۈگۈنكى كۆڭلىرىمىزگە زادىلا رازى ئەمەسمەن! چۈنكى مەست ـ مۇستەغرەقلىق ئارقىسىدا ۋەتەن، مىللەتنىڭ كۆزى ئېغىر، ھالى تەس ۋە مەس ئۆتمەكتىدۇر، خەلق نادانلىق، جاھالەت ئىچىدە ئازاپ چەكمەكتە. ھەممە ئىش كونا قېلىپ، كونا ئىزىغا چۈشۈپ، يېڭىلىققا يول بەرمەي، ھالاكەتكە قاراپ ماڭماقتا. ۋاقتىمىز، دەۋرىمىز، ئوبدان پۇرسەتلىرىمىز قولدىن كەتمەكتە. بۇ ياخشى ھادىسە ئەمەس، بۇ ـ مىللىي خارابەت، مىللىي مونقەرىزلىكتىن باشارەت بېرىدىغان خەۋپلىق ھادىسە. ھەر بىر ۋىجدان ئېگىسىنىڭ مۇنداق خەۋپلىق ۋەزىيەتتە قانداقمۇ جىم تۇرغۇسى كەلسۇن! بۈگۈنكى دەستىخاندا جەم بولغان قازى ـ مۇدەررىسلىرىمىز، داموللىلىرىمىز، ساخاۋەتلىك بايلىرىمىز بۇ خەۋپلۇق ئەھۋالغا كۆزىنى ئەما، قۇلىغىنى گاس قىلىپ، قانداقمۇ بىپەرۋالىق قىلالىسۇن! شۇنى چۈشىنىشىمىز كېرەككى، ۋەتەن، مىللەتنىڭ غېمىنى يېيىش، خەلقنىڭ بېشىنى ئوكشاپ، بەخت ـ سائادەتكە باشلاپ مېڭىش ـ موشۇ دەستىخاندىكى ھەممە ئادەمنىڭ گەدىنىدىكى پەرزى ۋە تەرزىمىدۇر. ئىنساپ تارازىمىز بىلەن ئۆلچەپ كۆرىدىغان بولساق، بولۇپمۇ، بىز، ئۆلىمالارنىڭ خەلقنى نادانلىق، جاھالەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ، سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۈرۈشتەك مۇقەددەس ۋەزىپىمىز باردۇر. ئەگەر ئۇشبۇ ۋەزىپىمىزنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان بولساق، ئۇ چاغدا بىز زادى نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق، دېگەن سوئالغا ھېچ قانداق جاۋاپ بېرەلمەسلىكىمىز مۇمكىن. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، خەلق ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن، ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلمىغان ئىلىمنىڭ يەنە قانداق پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ بۇ تەرەپلىرىنى ھەر بىر ئۆلىما ئوبدان ئويلاپ، مۇھاكىمە قىلىپ كۆرۈشى كېرەك... نېمە ئۈچۈن ئوقۇدۇق؟ خەلقنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا، جاھالەتتىن مەرىپەتكە باشلايمىز دەپ ئوقۇدۇق. خۇداغا شۈكرى، ئوقۇغانغا يارىشا، بىرىمىز قازى، بىرىمىز مۇدەررىس كەبى ئۇنۋان، دەرىجىلەرگە تايىنىپ، يۇرت، خەلقنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدۇق ـ ئەپسۇسكى، بىز بۇ ئىززەت ـ ھۆرمەتكە ئېگە بولۇۋېلىپلا، ئەسلىدىكى مەخسەت ـ مۇددىئالىرىمىزغا ئاسىيلىق قىلىپ، مۇقىم ھالدا ھوزۇر ـ ھالاۋەت، راھات ـ پاراغەتكە بېرىلىپ، مەست ـ مۇستەغرەق بولۇپ يېتىۋالدۇق. يۇرت بولسا، نادانلىق، جاھالەتتە، خەلقىمىز خار مۇزالەتتە قالدى. يۇرتىمىزنىڭ ئاقىۋىتى، خەلقىمىزنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا قايغۇرمىدۇق... ئۆزىمىز يۇرتنىڭ كۆزى، خەلقنىڭ بېشى بولۇپ تۇرغۇلۇق، خەلقنى بەخت ـ سائادەتكە باشلىماستىن، پۈتكۈل ئىجتىھات ۋە ئىشتىياق بىلەن موھۇر ھەقىقىگە مەپتۇن بولۇپ، كۈندە چۈشكەن تەڭگىلەرنى ئەۋرەزگە كۆمۈپ، خاتىرجەم ئۇخلىساق، خەلقىمىزنىڭ ھالى قانداق بولار! بىز ئۆز باللىرىمىزغا مەكتەپ ئاچماي، ئۇلارنى تاشلاۋەتتۇق... تېخى ھەر خىل جازا ـ چارىلەرنى قوللىنىپ، خەلق بېشىغا دەرت سېلىپ، ئۇلارنى جاراھەتلەندۈرمەكتىمىز. ئەگەر بۇ توغرىلىق قايغۇرمايدىغان بولساق، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىز ئالدىدا ناھايىتى ئۇياتقا قېلىشىمىز، لەنەت ـ نەپرەتكە كۆمۈلۈشىمىز مۇقەررەر گەپ. غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، كۆزۈمىزنى ئاچساق، ئىتتىپاقلىشىپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ، ئاسارەت كىشەنلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىساق، پەلەكنىڭ چېقىنى ئوڭغا بۇراپ، ئىستىقبالىمىزنى يورۇتۇشقا، ۋەتەن، مىللەتنى سائادەتلىك كۈنلەرگە يېتىشتۈرۈشكە ھېلىمۇ كېچىكمەيمىز!..» («مەمتىلى ئەپەندى»، تارىخىي كىتاب، ش ئۇ ئا ر ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، ئۈرۈمچى، 1997 ـ يىل).

شۇ خىل سۆز ـ ئەمەلىياتلىرى ئۈچۈن ئابدۇقادىر داموللام ئۈستىدە قارا بۇلۇتلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. نەتىجىدە 1924 ـ يىلى 14 ـ ئاۋغۇست كۈنى ئوت يۈرەك مەرىپەتچى، ئالىم ۋە شائىر ئابدۇقادىر ئەزىزىي ئۆز ئۆيىدە ياللانما قاتىل قولىدا ئۆلتۈرۈلدى. بۇ توغرىلىق ش ئۇ ئا ر لىق ئالىم ئابدۇرېھىم سابىت «ئىلىم ئۆلمەيدۇ، ئالىم ئۆلمەيدۇ» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئابدۇقادىر داموللامنىڭ كىم تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا كىشىلەرنىڭ كۆز قاراشلىرى بىردەك ئەمەس. بەزىلەر: «ئابدۇقادىر داموللامنىڭ قەتلىئام قىلىنىشىدا، موللائىسلام داموللامنىڭ قولى بار. ئۇ س س س ر كونسۇلخانىسىغا ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئادەم بولغاچقا، خەلق ئۇنى «قازى ئورۇس دەتتى» دېسە، يەنە بەزىلىرى: «ئابدۇقادىر داموللامنى قەشقەرنىڭ شۇ چاغدىكى ئەڭ چوڭ موللىسى ئابدۇغوپۇر شاپتۇل داموللام بىلەن قەشقەرنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى ئۆمەرباي ئاكىلىيە، شۋېتسىيە كونسۇلخانىسىدىكىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەھمەد دېگەن («ھېلىم مەزىن» دېگۈچىلەرمۇ بار). تەلۋە ئارقىلىق ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتى»، دەيدۇ. ھازىر مەلۇم بولغان فاكتلار باشقىچە. بۇنىڭ ئۈچۈن گەپنى باشتىنراق دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. 1918 ـ يىلى ئابدۇقادىر داموللام ھەججىگە بېرىش يولىدا تاشكەنتتە بىر مەزگىل توختىغان. بۇ ۋاقىت تېخى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ قالايمىقانچىلىقى تەل ـ تۆكۈز ئاياقلاشمىغان، بولشېۋىكلار پارتىيەسىنىڭ ھاكىمىيىتىمۇ ئوتتۇرا ئاسىيە رايونلىرىدا تېخى تىكلىنىپ بولمىغان، مېنشېۋىكلارنىڭ بولشېۋىكلارغا قارشى كۈرەشلىرى ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىۋاتقان بىر چاغ بولغاچقا، ئابدۇقادىر داموللام مېنشېۋىكلارنىڭ بىر نامايىشىغا بىلمەي قاتنىشىپ قالغان. نامايىشچىلار ئارىسىدىكى يۈسۈپ ئىسىملىك بىرى ئابدۇقادىر داموللامنى ياقا يۇرتلۇق ئېكەنلىكىنى دەرھال سېزىۋېلىپ، ئۇنىڭغا يېقىنلاشقان. ھەمدە ئۇنىڭ ياقا يۇرتلۇق تۇرۇپ، ئۆز پائالىيەتلىرىنى قوللىغانلىقىغا كۆپ رەخمەت ئېيتىپ، خەيرىخاھلىق بىلدۈرگەن. بىر نەچچە كۈن ئۆيىدە قوندۇرۇپ، ھالىدىن خەۋەر ئالغان. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ھەججىگە بارىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ، بىللە بېرىش تىلىكىنى بىلدۈرگەن.

ئابدۇقادىر داموللام بىلەن شەمەي، ئۇفا، قازان، تۈركىيە، مىسىر، مەككە قاتارلىق جايلارغا بىللە بارغان، ھەج سەپىرىنى ئۆتكۈزۈپ، تاشكەنتكە كەلگەندە، يۈسۈپ تاشكەنتتە قالغان. ئابدۇقادىر داموللام قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن. 1923 ـ يىلى س س س ر نىڭ قەشقەردىكى كونسۇلخانىسى قۇرۇۋان ھېيتى مۇناسىۋىتى بىلەن قەشقەردىكى چوڭ موللا، ئۆلىما بايلارنى كۈتۈۋالغان. بۇ زىياپەتكە مۇيەسسەر بولغان ئابدۇقادىر داموللام كونسۇلخانىنىڭ زىياپەت زالىغا كىرگەندە، ھېلىقى يۈسۈپ دېگەن كىشى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان. بۇ كىشىنىڭ س س س ر نىڭ بۇيەردىكى مۇئاۋىن كونسۇل ئېكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، زىياپەتكە قاتناشماي، دەرھال قايتىپ كەتكەن. ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن جانقۇرغانلىق زۇنۇن ھاجىمنىڭ ئۆيىدە چاي بولغان. ئۇنىڭغا ئىنايەتخان مەخسۇم، ئابلىزاخۇن مەخسۇم، مەمتىلى ھاجى شانخەي، چۇمبۇزلۇق مەمتىلھاجى قاتارلىق كاتتىلار قاتناشقان. بۇ سورۇندا ئابدۇقادىر داموللام مۇئاۋىن كونسۇل يۈسۈپنىڭ ئىشىنى ئۆز ئاغزى بىلەن سۆزلەپ بەرگەن، ھەمدە: «شۇنىڭدىن بۇيان ئۆزەمدىن ۋەھىمە قىلىپ قالدىم»، دېگەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مەمتىل ھاجى شانخەي دوتەي يامۇلىغا بېرىپ، دوتەينى كونسۇلخانىغا چاقىرتقانلىقى ھەققىدىكى خەتنى كۆرگەن. دوتەي كونسۇلخانىغا بارغاندىن كېيىن كونسۇل دوتەيگە: «قەشقەردە ھازىر بىر ئادەم بار، بۇ ئادەم تالىپلارغا تارىخ، جۇغراپىيە، ھىساپ ئۆگىتىمەن دەپ ۋىرۇپىتۇ. بۇ ئادەم تارىخ، جۇغراپىيە، ھىساپ ئۆگىتەلەمدۇ؟ ئەگەر ئۆگەتسە، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟ شۇڭا بۇ ئادەمنىڭ ئىشلىرىنى دەرھال تەپتىش قىلىپ، نەتىجىسىنى ماڭا مەلۇم قىلىڭ!»، دېگەن. دوتەي كونسۇلخانىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆمەرباي ئارقىلىق ئابدۇقادىر داموللامنى سۈرۈشتۈرگەن. ئۆمەرباي ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلغان. ئاما دوتەي بۇنىڭغا كونمەستىن، مەدرىسىدىكى پائالىيەتلىرىنى سۈرۈشتۈرۈشكە بۇيرىغان. ئۆمەرباي ئابدۇقادىر داموللام دەرس ئارىلىغىدا تارىخقا ئائىت بىلىملەرنى قىستۇرۇپ بايان قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى تالىپلار ئارقىلىق بىلگەندىن كېيىن، دوتەيگە مەلۇم قىلغان. دوتەي بۇ ئەخباراتنى كونسۇلغا مەلۇم قىلغان، كونسۇل ئابدۇقادىر داموللامنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىشقا بۇيرىغان»، (مەزكۇر كىتاپ 13 ـ 14 ـ 15 ـ بەتلەر، ش ئۇ ئا ر «قەشقەر ئۇيغۇر» نەشرىياتى 1999 ـ يىل).

جۇدالىق ئىلكىدە قالغان ئۇنىڭ مىڭلىغان تالىپلىرى:

تاغۇ ـ تاشلار تەۋرىنىپ،
قاتتىق چاقماق چاقتىمۇ؟
تۈمەن سۇيى قان بولۇپ،
بۈگۈن تەتۈر ئاقتىمۇ؟..

قەشقەرنىڭ ھاۋاسىنى،
چاڭ ـ تۇمانلار باستىمۇ؟
قەشقەرنىڭ جاھانىنى،
قايغۇ ـ ماتەم باستىمۇ؟

ئەخمەت ھەسەن

بىر كۈنچە يوق

(سەپەر تەسىراتلىرىمدىن)

1

ئانام - قەشقەر، مەن ئۈچۈن سەن يورۇق ئالەم،
چاقىرىپسەن، يەتكەن چېغى ئاھۇ - نالەم.

ئۆز بالاڭنى ئۇنتۇماپسەن، ئانام - قەشقەر،
خوشاللىقتىن ساقايدى دىل يارام، قەشقەر.

ئالمۇتىدىن - قەشقەرگە يول ئالغاندا مەن،
ئىزبىراق يەتسەم، دېگەن نىيەت - ئارماندا مەن.

شۇ كۈنى كەچ مەن غۇلجىدا، بولدۇم خوشال -
ئۆز باغرىغا باسقان كەبى ساھىپجامال.

تۇرۇپ قالدىم ئۈچ ھەپتىدەك دوڭ مەھەللىدە،
ئۇرۇكمىنىڭ تېگى ئەشۇ چوڭ مەھەللىدە.

بىر قېرىنداش - باغرىم ئۆيى موشۇ جايدا،
مۈمكىنچىلىك بولسا، كورسەم كۈنۈ ئايدا.

كوكۆل ئۈزمەك شۇگا تەستۇر دوڭ مەھەللىدە،
ياخشى يېرى - خالى بولغاچ يات ئەھلىدىن ...

تاڭ سەھەردە يېتىپ كەلدىم باش بېكەتكە،
قاپلاپتۇ ھەم بۇ ئورۇننى غەش چېكەتكە.

بىر بالايى - ئاپەتقۇ بۇ ئەي، ئىلاھىم،
تۇتۇلغاندەك بولدى گويا تىل - زىۋانىم.

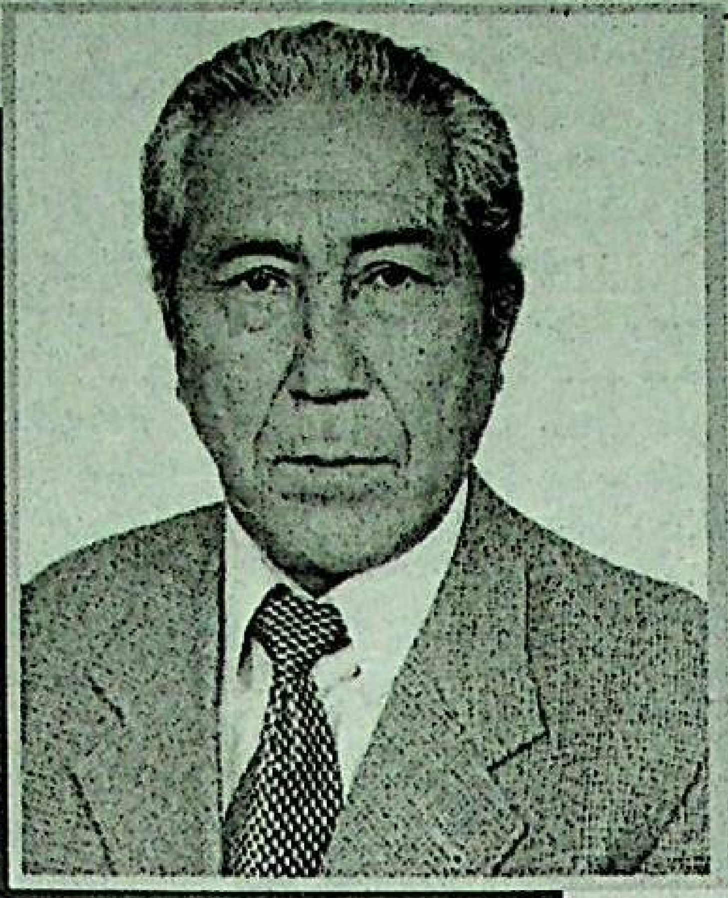

«قەشقەر» دېگەن ئاۋتوبۇسقا كۆزۈم چۈشتى،
(غۇلجا بىلەن خوشلىشىش ئاي - كۈنۈم توشتى).

سائات سەككىز. بىكەتتىن مەن چىقىپ كەتتىم،
غۇلجىنىڭ ساپ ھاۋاسىغا قىنىپ كەتتىم.

2

ئاقسۇغا بىز يېتىپ كەلدۇق غۇچچىدە كەچ،
قەشقەرگە ئۇ يەتكەندە كىمش بەشىنچى كەچ.

«يول ئازاۋى» بولسا، مەيلى، ھېچ گەپ ئەمەس،
كەڭ مۇھىتنى كۆرۈش ئۈچۈن قىلدىم ھەۋەس.

تاڭمۇ ئاتتى، بىز تېخىچە قوزغالمىدۇق،
شوفيور «ئاكام» تەگلىكتە بەك، سوزلەلمدۇق.

بۇمۇ پۇرسەت، ئايلىناي بىر كەڭ ئاقسۇنى،
(خۇددى شۇنداق كورگەن ئىدىم ھەم ئاقتۇنى).

شائىر لۇتپۇن، نىم - شەھىدنى كورۇۋالاي،
قەبرىسىگە مەنمۇ بىر باش قويۇۋالاي.

مىللەت ئۈچۈن ئېيتقان گەپىنىڭ لىللاسىنى،
ئاڭلاي دېدىم ئۇلارنىڭ دىل ئىداسىنى.

كوردۇم ئۇلار ياتقان ئېگىز قەبرىگاھنى،
تەگرىم ئوزى كورسەتتى بۇ سەيلىگاھنى.

كوزلىرىمگە ياش ئەگىدى، تۇرۇپ قالدىم،
تونيا دەپ تۇپىسىدىن ئۇچۇم ئالدىم.

3

موتورنىڭ زىل ئاۋازىدىن سويۇندى جان،
يولۇمىزنى داۋام قىلدۇق بىز دەل شۇ ئان.

ئاستا مېڭىپ، ئامان يەتتىم مەنزىلىمگە،
تاجۇ - تەختىم، گوزەل بەختىم قەشقەرىمگە.

شاتلاندى دىل، بالا كەبى قۇۋناپ كەتتىم،
قەھبەم بىلىپ، خاس زىمىننى تاۋاپ ئەتتىم.

باشقىلارغا يول ئازاۋى بولدى، بەلكىم،
(نېمە دېسە، بۇ قېتىم راست، يولدا ھەر كىم).

رازى بولدۇم بەش كۈنۈمدىن مەن شۇنچىلىك،
بىلىنمىدى «يول ئازاۋى» بىر كۈنچىلىك.

ۋەتەن يولى - تار بولسىمۇ كەڭ ئەمەسمۇ،
چاڭ - توپىسى زىر - تىللاغا تەڭ ئەمەسمۇ!

2000 - يىل. قەشقەر - ئالمۇتا.

ئۆچمەس ئۇچقۇن

كوزلەردە ياش، دىلى غەش ئۇرگەن چاغدا بىز بەندە،
«ئۇچقۇن» ناملىق بىر گېزىت چىققان خۇش خەۋەر كەلدى.
ئىزدەپ سوراپ تاپتىم، ئانا تىللىق گېزىتنى،
ئوقۇپ چىقتىم، تارىلدى تەشۋىشلىرىم سەل ئەندى.

قىزىل خىتاي بىر ئاپەت - ھىلىسى كوپ دۇشمەندۇر،
ئۇيغۇر ئۇنىڭ دەستىدىن كۈن كورەلمەي سۇرگۇندۇر.
قىلمىشىنى قاتىلنىڭ ئېچىشقا بەل باغلىغان،
قەيسەر ژۇرەك ئىجادى مەغرۇرانە «ئۇچقۇن»دۇر.

ئەل ئىچىدە ئېيتىلدى شەنىگە مىڭ ئىللىق سوز،
«ئۇچقۇن» بۇگۈن قولۇڭدا، ئۇنى كورگىن يېقىن - ئوز.
ھەر بىر سوزى ئۇيغىتار ئۇيغا پاتقان ئىمانىنى،
ھەر سەھىپە، سەتىرگە سىلىپ چىقساڭ دىلدىن كوز.

ئابدۇجېلىل قارىقاش جىسمىڭ ئارا ئوت يانغاي،
كېزىتىڭدىن، ئىلايا، خەلقى - ئالەم زوق ئالغاي.
شەكلەن ھەم مەزمۇنەن قابىل چىقسۇن ھەر سانى،
دۇشمەنلەرگە ئېتىلغان مىسلى ئالماس ئوق بولغاي.

ئاچ كوزۇڭنى، قۇچاق ئاچ، ئەي يورۇقلۇق ھۆر دەۋران،
ئۇيغۇرۇمغا يۈزلىنىپ، ئالەمنى قىل سەن ھەيران.

ئۇيغۇرستان ھۆرلىگى - يەر - زىمىننىڭ تەشناسى،
كوك قاناتلىق بايرىغىم نامىمىزدىن قىل جەۋلان.

كويۇپ ئوتتەك كۇل بولدۇم، كىمگە ئېيتاي دەردىمنى،
تۇشۇپ مالۇ - مۇلكەمنى، سۇندۇردى شاخ - بەرگىمنى.
ئوز ئويىدە خاتىرجەم ئۇخلايدىغان ئۇيغۇر يوق،
ھەر بىر ئەسىر، يىل كۇۋا، بۇقعان ئەركىمنى.

ئوز ۋەتىنىم ماڭا تار، چىداپ قانداق مەن تۇراي،
گوكسەنداڭمۇ - كومىنداڭمۇ - قىزىل - ئاق بىر خىتاي.
دىلىم سۇندى ئاخىرى، ھەسسىلىدى ئىزتىراپ،
ماڭا كوكۆل بولمەيدۇ قاياشلىرىم ئەنت ئېتەي.

«ئۇچقۇن» بىلەن يورىغان ئىچكى دۇنيا ھاياتىم،
بولغاچ بۇگۈن باش پانا نېمىس ئېلى ھەمرايىم.
بىزنى قوللاش ئوز ئىشىم، - دېدى ئەپسۇس قىلغاندا،
ئۇيغۇرۇم كىم؟ بىلدى ئۇ ئىززەتلىدى ھەر دايىم.

«ئۇچقۇن» بولسا ئۇتاشقان، دىلدىن - دىلغا ئولاشقان،
ئوچمەس چوققۇم، ئۇ مەڭگۇ يالقۇنلىنىپ يانغۇسى.
ھەقىقەتنى تۇغ بىلگەن ھەر بىر يېڭى ئەۋلاتنىڭ،
ئازاتلىققا تەشنا دىل، ژۇرەك - باغرى قانغۇسى.

2000 - يىل.

ھارغىن ئارزۇلار

شۇم رەقەپلەر بار ئېكەن، بىزلەرگە يوق ئادالەت،
ئوزگىلەرنىڭ قاتارى ھۆرلۇك تېگى ساناەت.
ئوتكۇر تىلىم باغلىنىپ، دىل ئارامىم يوقالدى،
ياندى ئوكسۇپ قەلبىمدە ياۋغا ئوتلۇق ھارارەت.

كەلگۈندىلەر تەپ تارتماي، چۈمۈلىدەك يېپىلدى،
ئوز مەيلىچە ئىش كوردى، دەرتلەرگە دەرت قېتىلدى.
پۇتمىگەن بۇ تارتقۇلۇق، قايغۇ بىلەن زارىمنى،
ئېيتاي دېسەم دەرگاھ يوق، تىلىم يولى ئېتىلدى.

ناھەق ئېتىش - قىيناشلار ژۇرىگىمنى موجۇدى،
ھالال تاپقان ئېشىمنى زەھەر سالدى، بۇلغىدى.
نېمە دېگەن ئازاپ بۇ، قېنى سەن ئەي ھەق - ئېگەم؟!
بۇ جىنايەت قىلمىشلار كوندىن - كۈنگە ئۇلغىدى.

بىزگە ئازاپ سالغاننىڭ ئېچىلغۇسى كوپ سىرى،
كورمەس بولۇپ يان خوشنام نەپ ئۇستىكە نەپ يېدى.
ئوز ۋاقتىدا دوست ئېدۇق بىر ناننى تەڭ بولۇشكەن،
ئەندى ئەجەپ، ئۇيغۇرنى ئوگەي كوردى، سېتىلدى.

تاپا - تەنە، دوق - دەشنام كوكۇلگىمۇ جاق تەگدى،
كەلگۈندى بۇ يەردە ھەم ئەل بېشىنى بەك ئەگدى.
سىزلەرنى ئوز ۋاقتىدا قوينىغا ئالغان خەلقىمىز،
بەدىلگە تەغدىرنىڭ جازاسىمۇ بۇ ئەندى؟!

ئۇيغۇرستان - دىيارىم، پارچىلاپ بىر گەۋدىنى،
مىللىي ئىنزا تۇغدۇرۇپ، ئۇرۇش - جېدەل تەرگىنى.

باراۋەرلىك - باش ئامىل بولسا، ئىنسان ھوقۇقى،
تېڭشىمايدۇ - نە سەۋەپ، خەلقىمىنىڭ ھەق ئەرزىنى؟!

تەغدىرىمىز نە بولماق كېتتۇەرسە بۇ زورلۇق،
ناھەق ئولۇم ئۇلغايدى، تىرىكلەرگە ھەم خورلۇق.
ئۇلار كېلىپ خان بولدى، يەرۇ - سۇغا تەڭ غوجا،
بىزنىڭ ياشاش جايىمىز چول - باياۋان ھەم شورلۇق.

تىلغا كىرىپ تەگرى تاغ: نەسلىم ئۇيغۇر كەل دېسە،
ئۇيغۇرستان ئەزەلدىن ئوز ئورنى بار ئەل دېسە.
مۇساپىرلىق دەردىنى تولا تارتقان ئەي، خەلقىم،
ئوز ئويىڭگە بول ئېگە، يار - يولىكىڭ - مەن، دېسە.

خۇش خەۋەرنى ئاڭلىغاچ، بېشىم كوككە يەتمەشى،
تارتقان ئازاپ - دەرتلىرىم مەڭگۇ توگەپ كەتمەشى.
لەپىلدىسە ئەرشىدە ئۇيغۇرنىڭ ئوز بايرىغى،
بىزگە كۇلگەن دوست- يارەن« تەبرىكلىشىپ»كەلمەشى!..

ئۇمۇت ئوتۇم كوچەيدى، تىلىگىم ھۆر - ئازاتلىق،
يار بولغاندا سائادەت، ئادەمگە خاس ھاياتلىق.
بىلمىگەنلەر سورىسا، دېمەسىمدىم شاتلىنىپ،
ئۇيغۇرستان ئېلىم بار - جەننەت مىسال ئاۋاتلىق.

ئۇيغاق ژۇرسەم ئويۇمدە چۇشلىرىمدە ھەم ئايان،
يېتىلەيدۇ ئۇيغۇمنى تەگسىز ئۇمۇت ھەر قايان.
ئىلتىجايىم ئەرشىدە ئاڭلىنارمۇ ھەي، تاگەي،
ھارغىن ئارزۇم ئۇزۇلمەس، ئاخىرىدا يوق پايان!..

2001 - يىل.

ئاي تۇتۇلماس دەپتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەپتىمىز.
داموللامغا دويۇزلەر،
قەست قىلالماس دەپتىمىز.

- دېگەن مەرسىيە قوشاقلىرىنى ئوقۇيدۇ.

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سۇيىقەستلىك بىلەن ئولتۇرۇلگەنلىكىنى چوچەكتە تۇرۇپ ئاڭلىغان مەشھۇر مەرپەتچى، شائىر مەمتىلى توختىھاجىمۇ (تەۋپىق) ئىنتايىن ئېچىنغان ھالدا:

مەرھۇم داموللا ئابدۇقادىرنى
ناھەق كەتتىلەر،
گۇناھى نېمە؟ پەقەت بىزگە
ھەقنى ئۆگەتتىلەر.

- دەپ يېزىپ، ئابدۇقادىر داموللامغا قەست قىلغان قارا گۇرۇھلارغا ئوزىنىڭ غەزەپ - نەپرىتىنى ئىزھار قىلغان ئىدى.

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ۋاپاتى ئۇ دەۋردە پەقەت مەركىزىي ئاسىيەدىلا ئەمەس، ھەتتا غەربىي ئاسىيە، جۇملىدىن مۇسۇلمان شەرىق ئەللىرىدىكى ئىلغار پىكىرلىك، تەرەققىيپەرۋەر دائىرىلەرمۇ قاتتىق زىل - زىلىگە سالغان ئىدى. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى ئىنايەتخان مەخسۇم: «ھىندستان، مىسىر، تاتارستان (قازان)، كەشمىر مەتبۇئاتلىرىدا ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ۋاپاتىغا تەزىيە بىلدۈرۈپ يېزىلغان مەرسىيە شېئىرلار ۋە ماقالىلارنى توپلاپ، توپلام قىلسا، بىر نەچچە ژىللىق چوڭ بىر توپلام ھاسىل بولار ئىدى»، دەپ تەكىتلىگەن ئىدى.

ئابدۇقادىر داموللام ھەقىقەتەنمۇ چەت ئەللەردە كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغان ئەجايىپ ناتىق، يېتۈك ئالىم، ئىستىداتلىق شائىر بولۇپ، ئۇنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى ئوزىنىڭ پاساھەت، يۈكسەكلىكى بىلەن ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدا بىلىم ئەھلىنىڭ چوڭ دىققىتىنى قوزغىغان. ئۇنىڭ كوپلىگەن ئەسەرلىرى قازاندىكى «مىللەت»، تاشكەنتتىكى «غۇلامىيە» مەتبۇئەلىرىدە نەشىر قىلىنغان ئىدى. بىر قىسىم ئەمگەكلىرى شۇ دەۋردىكى مەشھۇر «شۇرا» ژۇرنالىدا بېسىلغان. ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ بەزى ئەسەرلىرى قەشقەر «مۇھەممەدىيە» مەتبەئەسىدە، دەمەشقتە، جىددىدە نەشىر قىلىنغان. ئۇ يازغان «جاۋاھىرۇل ھىيقان» (ھەقىقەت جەۋھەرلىرى)، «ئىرشادىل مۇسلىمىن»، «شەرھى ئامالى» قاتارلىق ئەسەرلىرى ش ئۇئار نىڭ بەزى كۇتۇپخانىلىرىدا قېدىمىي ئەسەرىي ئەتىقىلەرنى توپلاش مەھكىمىلىرىدە، شۇنداقلا مىسىرنىڭ ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا.

يادىكار سابىتىي.

ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تارىخى دۇنيا مۇزىكا قامۇسىغا كىرگۈزۈلدى

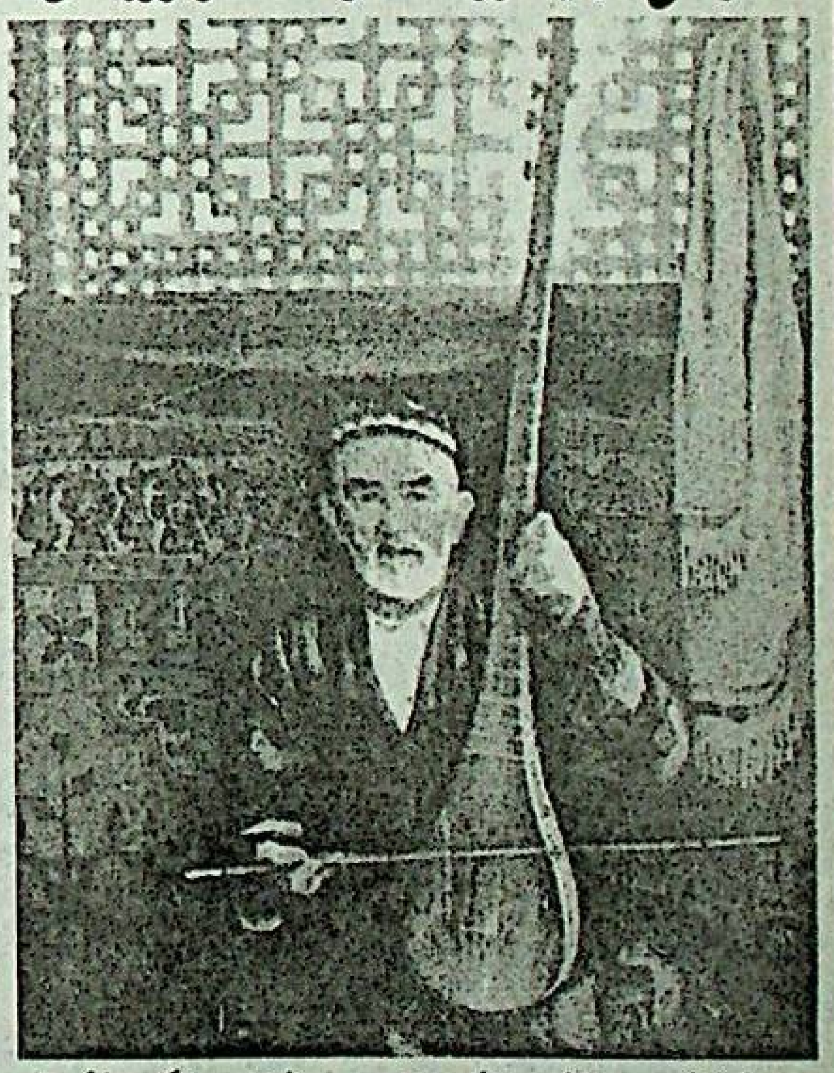

ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تارىخى «دۇنيا مۇزىكا قامۇسى»دىن ئورۇن ئالدى.

«دۇنيا مۇزىكا قامۇسى» بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن نەشىرگە تەييارلانغان بولۇپ، ئۇ دۇنيادىكى ھەر قايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ ئاتاغلىق مۇزىكاشۇناسلىرى، كومپوزىتورلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخىي ۋە ھەر قايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ مۇزىكا ئىجادىيىتى ھەم ئۇلارنىڭ چالغۇ ئەسۋاپلىرى تونۇشتۇرۇلغان مۇزىكا ساھاسىدىكى ئەڭ چوڭ قامۇسى. 1985 - ژىلى كويياڭدا ئېچىلغان خىتاي مۇزىكا ساھاسىدىكى مەشھۇر ئەرباپلاردىن «دۇنيا مۇزىكا قامۇسى»غا كىرگۈزۈلىدىغانلارنى تاللاش ژىغىنىدا مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا خىتاي مۇزىكا ساھاسىدىكى 10 ئەرباپ قاتارىدا «دۇنيا مۇزىكا قامۇسى»غا كىرگۈزۈشكە تاللانغان. ئۇ ئۇيغۇر مۇزىكا تارىخىدا تۇنجى قېتىم «دۇنيا مۇزىكا قامۇسى»غا كىرگۈزۈلگەن شەخس بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

(«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىن ئېلىندى.)

راكېتلار قەيەرگە نىشان قىلىنغان؟

ئامېرىكا رازۋېدكىسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، خىتاي 2015 ـ يىلىغىچە ئا ق ش ـ قا يېتىپ بېرەلىشقا قادىر يادرو بويېگولوۋكىلىرىغا ئېگە 100 راكېتىغا ئېگە بولىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا خىتاي مۇنداق راكېتىلاردىن 20گە ئېگە. بۇ مەلۇماتلار ئا ق ش نىڭ ھەر خىل مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ بىرلەشكەن مەلۇماتىدا ئورۇن ئالغان. ئېكسپېرتلار يادرو خوۋۇپىنىڭ ئىستىقبالىغا باھا بېرىپ، 2015 ـ يىلغا كەلگەندە شىمالىي كورېيەنىڭ، ئىراننىڭ ۋە ئېھتىمال، ئىراقنىڭ راكېتىلىرى ئا ق ش نىڭ بىخەتەرلىكىگە خوۋۇپ تۇغدۇرىدۇ، دەپ ھېساپلايدۇ.

رېيتېر ئاگېنتلىقى

2015 ـ يىلىغىچە تېررورىستلارغا يادرو ياكى باشقا ئاممۋىي قىرغىنچىلىق قۇراللىرىنى ئا ق ش تەۋەسىگە يەتكۈزۈشكە قادىر راكېتىنى قولغا چۈشۈرۈشى مۇمكىن بولمايدۇ. مۇنداق مەلۇماتلار ئا ق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان دوكلادتا كەلتۈرۈلىدۇ. تەھلىلچىلەر بۇ مەخسەت ئۈچۈن تېررورىستلار كېمىلەردىن، ۋۈك ئاۋتوماشىنىلىرىدىن، سامولىيوتلاردىن ۋە باشقا قاتناش ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىشى مۇمكىن دەپ ھېساپلايدۇ.

ئېھتىمال، دەپ تەكىتلىنىدۇ مەزكۇر دوكلادتا، 2015 ـ يىلىغىچە شىمالىي كورېيە بىلەن ئىران ئا ق ش تەۋەسىگە يېتىپ بېرىشقا قادىر راكېتىلارنى ئىشلەپ چىقىشى مۇمكىن. ئامېرىكا مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى تەھلىلچىلىرىنىڭ تەخمىنلىرىگە قارىغاندا، موشۇ دەۋىر جەريانىدا روسسىيەنىڭ ستراتېگىيەلىك راكېتىلىرىنىڭ سانى ئازىيىدۇ، لېكىن روسسىيە بەرى بىر ئا ق ش تەۋەسىگە يېتىپ بېرىشقا قادىر راكېتىلارغا ئېگە ئەڭ چوڭ دولەت سۈپىتىدە قالىدۇ.

مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ھازىر خىتايدا ئۈچ يېڭى راكېتا سىستېمىسى ئىشلەنمەكتە. بۇ تەتقىقاتلار، ئېكسپېرتلارنىڭ تەخمىن قىلىشلىرىغا قارىغاندا، 2010 ـ يىلىغىچە مۇۋاپپەقىيەت بىلەن ئاياقلىشىشى مۇمكىن. يادرو قۇراللىنىڭ ئىختىدارىنى خېلە كۈچەيتىش خىتايغا ئامېرىكىنىڭ راكېتىغا قارشى مۇداپىئە سىستېمىسىنى يېڭىش ئۈچۈن لازىم. مۇتەخەسسىسلەر ئامېرىكىنىڭ راكېتىغا قارشى مۇداپىئە سىستېمىسى خىتاي قۇراللىق كۈچلىرىنىڭ 20 قىتئەلەر ئارا راكېتىسىنىڭ ھەممىسىنى ئېتىپ چۈشۈرۈش ئىمكانىيىتى بار، دەپ تەكىتلىمەكتە. لېكىن 80 راكېتىنى ئېتىپ چۈشۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. يەنە كېلىپ، مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، خىتاينىڭ يېڭى راكېتىلىرى ئۇلارنى ئۇچۇرۇش خاتىلىرىغا ئەمەس، بەلكى ھەرىكەتچان پلاتفورمىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

ئىران، مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، شىمالىي كورېيەگە قارىغاندا ئا ق ش قا خېلە چوڭ خوۋۇپ تۇغدۇرىدۇ. ئىراننىڭ ھەربىيلىرى، مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ پەرەز قىلىشىغا قارىغاندا، 2005 ـ يىل ۋىراقىغا ئۇچىدىغان راكېتىلارنى سىناقتىن ئۆتكۈزۈشكە قادىر، لېكىن ئىراندا قىتئەلەر ئارا راكېتىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش 2010 ـ يىلدىن ئىلگىرى يۈز بەرمەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىللە پرېزىدېنت بۇشنىڭ مەمۇرىيىتى يېڭى مۇداپىئە ستراتېگىيەسىگە مۇۋاپىق بويېگولوۋكىلارنىڭ ۋە قىتئەلەر ئارا راكېتىلارنىڭ بىر قىسمىنى يوقاتمايدۇ، ئۇلارنى ئىلگىرى بۇش سەپتىن چىقىرىشقا ۋەدە قىلىنغان ئىدى. ئۇلار قانداقتۇ كوزدە تۇتۇلمىغان خوۋۇپلۇق ھادىسىلەر يۈز بەرگەن تەغدىردە پايدىلىنىشقا قالدۇرۇلىدۇ.

پرېزىدېنت جورج بۇش ئا ق ش نىڭ 2002 ـ يىلغا بەلگۈلەنگەن ھەربىي بيۇدجېتىنى 318 مىللىارد دوللار مىقدارىدا ئىمزالىدى. بۇ ئوتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا 30 مىللىارد دوللار ئوشۇق. دۇنيا كونا قېلىپ بويىچە تەرەققىي ئەتمەكتە: تېچلىقنى خالىساڭ ـ ئۇرۇشقا تەييارلان.

خىتايلار جىياڭ زېمىندىن كېيىن مەملىكەتنى كىمنىڭ باشقۇرىدىغانلىغىنى بىلىدۇ

ھوكۇمران كومپارتىيە 16 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ئېچىلىشىدىن خېلە بۇرۇنلا (بۇ قۇرۇلتاي بېيىل سېنتەبىردە ئېچىلىشى كېرەك) خىتاي رەھبەرلىرى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا باشلانغان ئىسلاھاتلار دەۋرى ئېچىدىكى كادىرلار جەمەتىكى ئەڭ چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ئىستىراتېگىيىسىنى تەستىقلىدى. ھوكۇمران پارتىيە دەۋىر ئېھتىياجىغا ماسلاشقان ھالدا، كادىرلارنى ياشارتىشنى نىشان قىلماقتا.

ئالدىن ـ ئالا ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، خىتاي كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزالىرىنىڭ 60 ـ 70 پائىزى كېتىشى كېرەك. مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 200 ئەزاسىدىن يېرىمىدىن ئارتۇق قىسمى ئالمىشىدۇ. پارتىيە ۋە ھاكىمىيەتنىڭ بارلىق تارماقلىرىدا كادىرلارنى ياشارتىش يۈز بېرىدۇ. جۈملىدىن خېلە ئۈۋەتكى لاۋازىملاردا ئىشلەۋاتقان قاتتىق ياشارتىش تۈزۈمى ئورنىتىلماقتا. كوپلىگەن مىنىستىرلار بىلەن ئۆلكىلەرنىڭ تورۇباسارلىرى 40 ـ 45 ياشلىق ئادەملەردىن بولىدۇ. ئوتكەن يىلى ئۆلكىلەر ھاكىملىرىنىڭ 40 پائىزى ئالماشتۇرۇلدى. تەھلىلچىلەرنىڭ تەخمىن قىلغىنىدەك.

خىتاينىڭ باش لىدېرى جىياڭ زېمىن خ ك پ قۇرۇلتىيىدا باش كاتىپ لاۋازىمىدىن كېتىدۇ. ئەندى كېلەر يىلى ئەتىيازدا بولسا، خ خ ج رەئىسى لاۋازىمىدىن كېتىدۇ. ئۇ ھەربىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لاۋازىمىنى ئۆزىدە ساقلاپ قالىدۇ. ئەق موشۇ لاۋازىم «خىتاي ئىسلاھاتلىرىنىڭ ئاتىسى» دىڭ شاۋپىڭنىڭ ئۈچۈنچى ئاخىرقى لاۋازىم بولغان ئىدى.

خۇ جىنتاۋغا يېڭى ئەۋلات لىدېرى رولىنى ئويناشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇ ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا دولەتتە، پارتىيەدە ۋە ئارمىيەدە ئىككىنچى ئورۇننى ئىگىلىمەكتە. خ ك پ قۇرۇلتىيىدا ئۇ باش كاتىپ بولىدۇ، ئەندى كېلەر يىلى ئەتىيازدا پارلامېنتنىڭ سېسسىيەسىدە بولسا ـ خ خ ج رەئىسى بولىدۇ. سىياسىي بيۇرونىڭ دائىمىي كومىتېتى، پارتىيەنىڭ ئالىي ئورگىنى ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن ئالتە ياشقا ياشىرىدۇ. يەتتە ئادەمدىن ئىبارەت دائىمىي كومىتېت بەش ئادەملىك دائىمىي كومىتېتقا ئايلىنىدۇ. «قېرى گۋاردىيەدىكىلەردىن» ئۈچ ئادەم: 59 ياشلىق خۇ جىڭتاۋ، 67 ياشلىق لى ژۇيخۇئان (ئۇ پارلامېنتنىڭ رەھبىرى لاۋازىمىدا لى پېڭنى ئالماشتۇرىدۇ) ۋە 69 ياشلىق لى لانچىن قالىدۇ.

خىتاي رەھبەرلىكىدىكى، ئەتىمالىم ئەڭ يارقىن شەخسلەرنىڭ بىرى باش مىنىستىر جۇ جۇڭجى ئۆز لاۋازىمىنى 59 ياشلىق ۋېن جىباۋغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ۋېن جىباۋ توغرىلىق ئۇ ئەڭ ئېغىر ساھالار ئۈچۈن جاۋاپكەرلىكنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغان لىدېر دېگەن كوز قاراش شەكىللەنگەن. ئۇ مالىيە، يېزا ئېگىلىكى، ئامراتلىققا قارشى كۈرەش كامپانىيەسى ئوخشاش ساھالارنى ئازارەت قىلىپ كەلگەن. جۇ جۇڭجى ھوكۇمەت مەسلىھەتچىسى سۈپىتىدە قالىدۇ. بەشلىكنىڭ (دائىمىي كومىتېتنىڭ) بەشىنچى ئەزاسى جىياڭ زېمىنغا جان دىلى بىلەن سادىق بولغان مەركىزىي كومىتېت تەشكىلىي بولۇمىنىڭ باشلىغى 62 ياشلىق جىياڭ جىڭخۇڭ بولىدۇ. ئۇ خ خ ج رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى بولىدۇ، دېگەن تەخمىن بار.

خىتاينىڭ كېلەچىكىنى ئالدىن ئېيتىپ بېرىش ـ بۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس. كوپنى كورگەن ئادەملەر: «ئەگەر سىز خىتاينى بىلىمەن دەپ تەكىتلىسىڭىز، دېمەك، سىز ئۇنى بىلمەيدىكەنسىز» دېيىشىدۇ.

پېنتاگون پرېزىدېنت بىلەن كېلىشتى

ئا ق ش مەمۇرىيىتىنىڭ يېتەكچى ۋەكىللىرى پرېزىدېنت جورج بۇشنىڭ ھەر يىللىق مەكتۇبىدە ئىرانغا، ئىراققا ۋە شىمالىي كورېيەگە قىلىنغان ئاگاھلاندۇرۇشلارنى سوزمۇ ـ سوز يەكدىللىق بىلەن تەكرارلىدى. «ئەل ـ كائىدە» بىلەن تالىپلار باش پانا ئىزدەپ ئىرانغا قېچىپ كەتكەنلىكىدە ھېچ قانداق شۈبھە يوق. ئىران ئافغانىستان چېگارىسىغا ئۆز ئەسكەرلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشى لازىم ئىدى»، دەپ نەقىل كەلتۈرىدۇ بي بي سي پېنتاگوننىڭ رەھبىرى دونالد رامسفېلدنىڭ سوزىدىن. ئۇنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، تالىپلارنىڭ ئىران تەۋەسى ئارقىلىق باشقا ئەللەرگە قېچىپ كەتكەنلىكى توغرىلىق مەلۇماتلار بار. رامسفېلد شۇنداقلا ئىراننى بىر ـ بىرى بىلەن رىقابەتلىشىۋاتقان دالا كوماندىرلىرىغا قورال يەتكۈزۈپ بېرىپ، «ئافغانىستاندا قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇۋاتقانلىقىدا» ئەيىپلىدى.

15 مىڭ ئافغان ھەج قىلىشقا بارىدۇ

كابۇل. ئافغانىستان ئۆتكۈنچى ھوكۇمىتىنىڭ باشلىغى خەمىت كارزاي بېيىل 15 مىڭ ئافغاننىڭ سەئۇدىيە ئەرەبىستانىغا ھەج تاۋاپ قىلىشقا بارىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. لېكىن كابۇلدا سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ئەلچىخانىسىنىڭ يوقلۇغىدىن ھەج تاۋاپ قىلغۇچىلارغا ئىسلاماباتتا ۋىزا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ بولسا قوشۇمچە ۋاقىت تەلەپ قىلىدۇ. كارزاي سەئۇدىيە ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا پادىشالىق تەرىپىدىن بەلگۈلەنگەن ئاخىرقى سەنە ـ 16 ـ فېۋرالدىن كېيىن ھەج قىلغۇچىلارغا رۇخسەت قىلىش ياكى ۋىزىلارنى ئايرىپورتتا بېرىش توغرىسىدا ئىلتىماس بىلەن مۇراجىئەت قىلدى. ئىلگىرى، سەئۇدىيە ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ھەج تاۋاپ قىلغۇچى قېرى ۋە ئاغرىق ئادەملەر چۈشكەن ئافغانىستاننىڭ «ئارىئانا» ئاۋىيا شىركىتى سامولىيوتىنىڭ جىددىدىكە كېلىشىگە رازىلىق بەرگەن ئىدى.

دالاي ـ لاما ساقايغان

تىبەتنىڭ روھانىي رەھبىرى ئاغرىقخانىدىن ساقىيىپ چىققان، دەپ خەۋەر قىلىدۇ رۇي ئا «يېڭىلىقلار» ئاگېنتلىغى. 67 ياشلىق دالاي ـ لاما بىر ھەپتە داۋامىدا مۇمبايدىكى «لىلاۋاتى» ئاغرىقخانىسىدا قاتتىق كاسترو ئېنتېرىت ئاغرىقىدىن كېيىن داۋالانغان ئىدى. ئۇ ئوتكەن يىلى دېكابىرنىڭ ئوتتۇرىدا ئاشقازانىنىڭ قاتتىق ئاغرىۋاتقانلىقىغا شىكايەت قىلىشقا باشلىغان، بۇ چاغدا ھەتتا تىبەت تىبابەتچىلىكىنىڭ ۋاستىلىرى بىلەن داۋالاش ياردەم بەرمىگەن ئىدى.

ھىندىستاننىڭ بىخار شتاتىدا بۇددىستلار بايرىمى بولۇۋاتقان چاغدا، ئاغرىقنى كۆچەيگەن تىبەت لىدېرى ئالدىراشلىق بىلەن ئاغرىقخانىغا ياتقۇزۇلغان ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئەھۋالىنى دوختۇرلار ياخشى دەپ باھالىماقتا.

ئابدۇۋەلى ئوسمانوۋ

يېڭى قوشاقلار

سالام قىلماي ئۆتۈپ كەتمە...

چوڭنى كورسەڭ توغرا ئۆتمە ئالدىدىن،
سالىمىڭنى چىقارمىغىن يادىڭدىن.

سالىمىڭنى ئايىمىغىن كورگەندە،
سالام قىلساڭ جاۋاۋىنى بەرگەندە.

سالام سېنى ئېگە قىلۇر ھورمەتكە،
ياخشىلىغىڭ يەتكۈزىدۇ ئۇمۇتكە.

سالام قىلىش ئۇلۇق ئىشتۇر ئەسلىدە.
قىلىنىپ كەلگەن ئەجداتلىرىمىز نەسلىدە.

نېمە يەتسۇن سالاملىشىپ ۋۇركەنگە،
بىر ـ بىرىنىڭ ھالىنى سوراشۇپ بىلگەنگە.

نېمە يەتسۇن ئارىلىشىپ ۋۇركەنگە،
دىدارلىشىپ بىر ـ بىرىنى كورگەنگە.

نېمە يەتسۇن ئەھۋال سوراپ كەلگەنگە،
قۇچاقلىشىپ بىر ـ بىرىنى سويگەنگە.

نېمە يەتسۇن مەرتىلىك بىلەن ئۆتكەنگە،
سورىغاننى ئايىماستىن بەرگەنگە.

نېمە يەتسۇن ئىنتىپاقلىشىپ ئۆتكەنگە،
ئىنتىپاقلىق ئۇلۇق ئىشتۇر بىلگەنگە.

ئايرىلما ھەق ئىشقىدىن

بىلىمدارنى دوست تۇتۇپ،
ئايرىلمىغىن قېشىدىن.
تەلىم ئېلىپ ئۈگەنگىن،
ياخشى ئەمەل ئىشىدىن.

دۇگا ئېلىپ ئاتاڭدىن،
بەرىكەت تاپقىن ئىشىڭدىن.
بەختىڭ بولسۇن زىيادە،
دولەت كەتمىسۇن بېشىڭدىن.

ياخشى ـ يامان ئىسسىق ـ سوغ،
ئوتتى مېنىڭ بېشىمدىن.
يامانلارغا ئارىلاشماي،
ۋىراق قاچقىن قېشىدىن.

ياخشى دوستنى تاپقاندا،
ئايرىلمىغىن قېشىدىن.
دوستۇڭ بولسا ۋاپادار،
مەھكەم تۇتقىن پېشىدىن.

ئايرىماق تەس ئادەمنى،
بىرلا كورۇپ تېشىدىن.
سىناپ ئالغىن ئادەمنى،
قىلغان ھەرىكەت ئىشىدىن.

سىرنى ئالماي سىر بەرمە،
بىرلا كورۇپ تېشىدىن.
ياخشى بىلەن يامانلىق،
چىقار ئادەم ئىچىدىن.

دۈشمەننى دوست قىلىۋالما،
گۈل كورۇنسە تېشىدىن.
شېرىن دوست بولۇۋېلىپ،
قاقىدۇ ئۇ ئىچىڭدىن.

ئىشنى قىلساڭ، توغرا قىل،
باشلىغاندا بېشىدىن.
كېيىن چاتىغى چىقمايدۇ،
قىلغان ھەرىكەت ئىشىڭدىن.

ئاجىزلارغا ياردەم قىل،
ئەگەر كەلسە قولۇڭدىن.
تىرىشىپ ئىشلەپ، ئەمگەك قىل،
ئايرىلمىغىن ھورمەتتىن.

ئاجىزلارنى كورگەندە،
خەۋەر ئالغىن ھالىدىن.
ياخشىلىق قىلىش ئادەمگە،
ئۇلۇق ئىشكەن ھەممىدىن.

ئايرىلمىسۇن ھېچ كىشى،
ئوزىنىڭ سويگەن يارىدىن.
سويگەن يارىدىن ئايرىلىش
يامان ئېكەن ھەممىدىن.

خاتىرجەملىك دۇنيادا،
شاتلىق ئېكەن ھەممىدىن.
سالامەتلىك دۇنيادا
بايلىق ئېكەن ھەممىدىن.

مەرپەتچىنىڭ خاتىرىسىگە

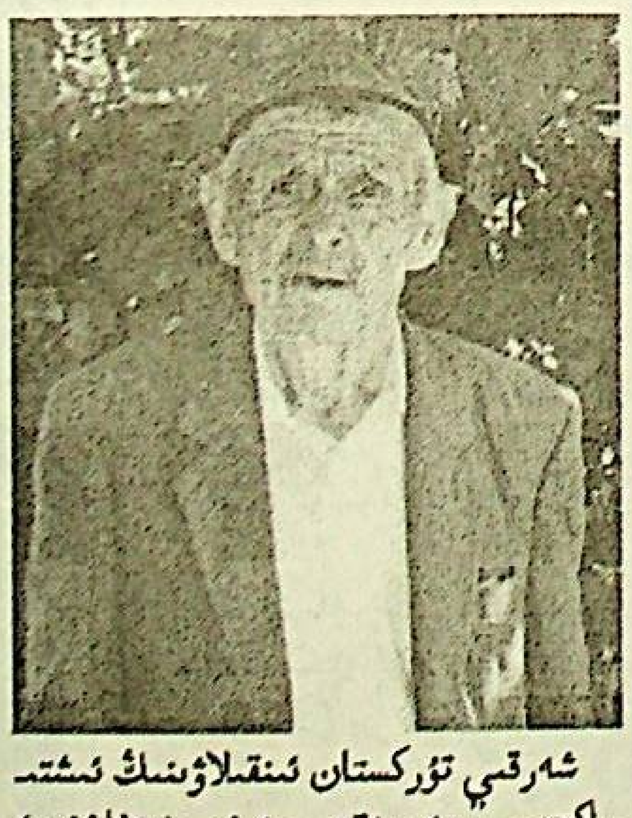

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىنىڭ ئىشتىراكچىسى، مەرپەتچى مەرۇپ (مەۋلۇخون) ئەييا ئوغلى سابىرى 4 ـ فېۋرال كۈنى دۇنيادىن ئوتتى. ئۇ 1921 ـ يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى چېلەك ناھىيەسىنىڭ ئاسى يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. مەرۇپ سابىرى غۇلجا شەھىرى «ياردەم» باشلانغۇچ مەكتىۋىنى ئاندىن ئىلى دارىل مۇئەللىمىنىڭ دەسلەپكى قارارىنى تاماملىغان مەرپەتلىك قالغاچلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ غۇلجا شەھىرى ئايدوڭ مەكتىۋىدە، ئاندىن كېيىن بورتالا ناھىيە مەركىزى بورتالا شەھىرىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم ۋە مەكتەپ مۇدىرى، تەن ـ تەربىيە مۇدىرى لاۋازىملىرىدا ئىشلىگەن. بۇ قەدىردان كېلىشكەن ئېگىز بويلۇق تەن ھەرىكەتچى ئۇيغۇرلارنىڭ ۋولېيبول كوماندىسىدا داڭلىق توپ ئۇرغۇچى پائالىيىتى بىلەن داڭق چىقارغان ئىدى.

1944 ـ يىلى ئۇيغۇرلار دىيارىدا پارتلىغان مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلاپ دەۋرىدە ئارشاڭ ۋە بورتالا ناھىيەلىرىدە پارتىزانلىق ھەرىكەتنىڭ پائال ئىشتىراكچىسى سۈپىتىدە بۇ ناھىيەلەرنى گومىنداڭچىلاردىن ئازات قىلىشقا بىر كىشىلىك توپقا قوشقان جەڭچى ئىدى.

1955 ـ يىلى ئۇ ئائىلىسى بىلەن قازاقستانغا كوچۈپ چىققان. بۇ تەۋەدە ئۇ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە سودا ساھاسىدا ئىشلىگەن. بىز مەرۇپ سابىرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا تەزىيە بىلدۈرىمىز.

تۈرگۈن يېزىسىنىڭ يۇرت جامائىتى ۋە بىر توپ سەپداشلىرى.

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىبەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت،
813 ـ خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1300 زاكاز 9698

تېلېفون:
73 ـ 84 ـ 59

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета. регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.